

VERSLAG

VAN HET

VERHANDELDE IN DE VIJFDE VERGADERING

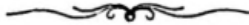
VAN

DE VEREENIGING

TER

BEOEFENING DER KRIJGSWETENSCHAP,

gehouden te 's Gravenhage, den 2 Februarij 1866.

'S GRAVENHAGE,
C. VAN DOORN & ZOON.

1866.

VERSLAG.

Tegenwoordig : 129 leden.

Nadat de Vergadering geopend is en de notulen der vorige bijeenkomst voorgelezen en goedgekeurd zijn, bedankt de Voorzitter uit naam der Vereeniging den heer W. C. F. VAN DER PLAS, die geheel vrijwillig de niet geringe taak op zich heeft genomen eene groote kaart van Java te vervaardigen, ten einde daardoor de voordragt en de discussie te verduidelijken. Daarna wordt het woord gegeven aan den heer WEITZEL, die zijne denkbeelden over de *Verdediging van Java* op de volgende wijze ontwikkelt.

M. H.!

Het ontzettende natuurverschijnsel, waardoor de prachtige, sterk gebouwde en, in vele opzigten, sterke vesting Willem I, binnen weinig tijds in eenen toestand werd gebracht, die haar onbewoonbaar maakte voor de bezetting en ongeschikt ter verdediging, heeft de aandacht in Nederland op nieuw, of beter gezegd, eindelijk, op de defensie van Java gevestigd. Dit onderwerp had tot nog toe maar weinig weerklank bij de drukpers gevonden; zelfs Nederlandsche militairen zijn er maar schaars mede bekend, en onder de niet-militairen mag men veilig aannemen dat, te dien opzichte, geene andere dan de meest verwarde denkbeelden heerschen. — Zóó komt het, dat de ramp, der vesting Willem I overkomen, bij dezen slechts onverschilligheid en bij genen eene te groote bezorgdheid wekte; zóó komt het, dat dagbladen en tijdschriften gretig allerlei verhalen, ja zelfs sprookjes opnamen over haar ontstaan en haar doel; zóó komt het, dat er vaak met

even weinig grond wordt gelinkt als geprezen, en dat de publieke opinie zich niet kan vestigen.

Het schijnt mij toe dat eene Vereeniging als de onze, die zich het algemeen verspreiden van heldere begrippen over krijgzsaken ten doel stelt, vooral geroepen is, althans eene poging te doen tot het werpen van eenig licht op deze krijgzszaak, die zoo geheel tot de vraagstukken van den dag behoort.

Gaarne wil ik daartoe het mijne bijdragen, en ik heb mij dan ook voorgesteld, heden avond met U te bespreken de geschiedenis van het defensie-wezen op Java. Dit zal ons van zelf brengen op den tegenwoordigen toestand dezer aangelegenheid; ons in staat stellen eenige beschouwingen daarover in het midden te brengen, en eenige aanwijzingen te doen tot veranderingen en verbeteringen.

Vrijwillig voor U opgetreden zijnde, voegt het mij wellicht niet Uwe toegevendheid in te roepen, maar ik heb het regt eenigszins de grenzen af te bakenen, waar binnen Uwe verwachtingen zich billijkerwijs zullen dienen te bewegen.

Tijdens mijn verblijf in Indië, was ik in bijzonder gunstige omstandigheden geplaatst tot het verkrijgen eener schier volledige kennis van het te behandelen onderwerp. Sedert mijn vertrek van daar zijn evenwel reeds meer dan zes jaren verloop, en ik moest, ten gevolge der van kracht zijnde voorschriften, Java verlaten zonder aantekeningen te kunnen medenemen. Ik ben alzoo verplicht grootendeels uit het geheugen te spreken, want de litteratuur over het defensie-wezen van Java — ik deed het reeds opmerken — is nog slechts gering in omvang. Zeer mogelijk is het dus, dat ik bij het vermelden van enkele feiten of bijzonderheden mistast, en teregtwijzingen, van beter ingelichten, zullen dan in ons aller belang wenschelijk zijn. Dit, voor zooveel het eerste gedeelte mijner rede betreft; wat het laatste gedeelte aangaat, zij het navolgende opgemerkt. Ik acht mij in geen, een deele bevoegd, uit de hoogte af te keuren en te verwerpen, hetgeen mannen als v. d. Bosch, v. d. Wijck, von Gagern, Saxe Weimar en anderen voor de verdediging van Java hebben noodig geoordeeld. Maar — wat is er sedert hunne dagen al niet veranderd in de krijgskunst, zoo wel ter zee als te land! Wat al schoone uitvindingen zijn er niet gedaan, en hoeveel andere uitvindingen, reeds nu hen bekend, zijn, in later tijd, niet toegepast geworden

op eene wijze en in een omvang, waarvan zij geen denkbeeld konden hebben!

Zij rekenden er bijv. op, dat het aanvallend leger zou worden overgebracht door eene zeilvloot, ten hoogste bijgestaan door eenige weinige stoomschepen als slepers, als éclaireurs of als adviesvaartuigen, terwijl thans de zeil-vloten tot de geschiedenis behooren, en men niet alleen uitsluitend stoomvaartuigen bezigt, maar zelfs gepantserde stoomschepen brengt daar, waar dit nog kort geleden onmogelijk werd geacht. De mannen, door mij genoemd, kenden geene getrokken kanonnen noch geweren; zij konden niet rekenen op de diensten van den electricien telegraaf, noch op die van eene goed georganiseerde spoorweg-gemeenschap. — Een aantal veranderingen, die de bodem van Java op verschillende plaatsen ondergaan heeft door de werking van het klimaat, van de geologische gesteldheid van het eiland en van de nijverheids-ontwikkeling zijner bevolking, konden door hen niet worden voorzien. — Bovendien was de geest der tijden, waarin zij leefden, een geheel andere dan de tegenwoordige. — Wanneer men dit alles overweegt M. H., dan kan men veilig zeggen dat diezelfde mannen, wanneer zij nog onder ons verkeerden en andermaal tot handelen werden geroepen, niet meer dezelfde maatregelen zouden voorstellen, en dan blijkt het geene aanmatiging te zijn, wanneer men wil veranderen, hetgeen zij eenmaal goedgevonden.

Het maken dier veranderingen is daarom nog geene zoo gemakkelijke taak. Het uitgestrekte Java ontwikkelt zich zóó snel en op zoo velerlei wijzen, dat hij, die vóór zes jaren zich gerechtigd kon achten ten deze een of meer juiste denkbeelden in het midden te brengen, thans daartoe niet anders dan met de meeste omzigtigheid mag overgaan.

Ik stel mij dan ook hoofdzakelijk voor U aan te toonen, dat wijzigingen in Java's defensie-stelsel noodig zijn; verder wensch ik over den aard dier wijzigingen niet zoo zeer bepaalde meeningen te openbaren, als wel eene gedachtenwisseling uit te lokken.

Het spreektwijders van zelf, dat de tijd te kort zou wezen om op een en denzelfden avond zoowel Java's defensie in het algemeen, als de defensie van ieder punt, tot dat stelsel behorende, in het bijzonder te bespreken. Ik zal het onderwerp dan ook slechts van het algemeen militaire of strategische standpunt behandelen. De waarde, die de ver-

schillende strategische punten — voor zooveel zij versterkt zijn — bezitten als fortificatiën, moet ik derhalve in het midden laten. De vraag kan alleen zijn, of zij werkelijk tot de strategische punten behooren.

Terrein-beschrijving (1).

Wanneer men naar de eischen der verdediging van een land onderzoek wil doen, is het noodzakelijk vooraf in beschouwing te nemen zijne geographische ligging; zijne topographische gesteldheid; zijn klimaat, benevens den aard zijner bevolking met hare beschaving en hare hulpbronnen, want dit alles heeft op de wijze van verdedigen eenen onmiskenbaren invloed. Indien ik al die onderwerpen evenwel grondig en volledig met U wilde bespreken, dan zou ik eensdeels te kort doen aan de kennis van onze Indische bezittingen, die Ge moogt eischen dat ik bij U veronderstelle, en anderdeels in eene uitvoerigheid vervallen, die weder in strijd zou wezen met den tijd, waarover wij hebben te beschikken. Ik zal mij dus ten deze tot het noodzakelijke bepalen.

Java strekt zich over eene breedte van bijna drie, en over eene lengte van ruim negen graden uit; het is dus een lang en smal eiland, waarvan de gedaante zeer ongeschikt is ter verdediging. Nagenoeg een derde gedeelte van zijn oppervlak is bebouwd, en het overige bestaat in woeste bergruggen, steile hellingen en vlakten, die met bosch, kreupelhout, allang-allang of glagah bedekt zijn, en die hier en daar door digtbegroeide moerassen worden afgewisseld.

De Noordkust van het eiland vormt schier overal een laag, vlak en steeds aangroeiend strand. Zij wordt bespoeld door eene rustige, stille zee, die nagenoeg altijd voor sloepen en kleine vaartuigen bevaarbaar is, en levert langs hare geheele strekking eene veilige ligplaats voor allerlei soort van schepen. Het laden en lossen biedt op iedere aan dit strand gelegen plaats, geen ander bezwaar dan den grooten afstand, waarop de schepen meestal uit den wal moeten blijven wegens banken en ondiepten, waarover de kleine vaartuigen, die de ladingen van of aan boord brengen, zich soms met moeite heen werken.

(1) Het bestuur heeft gemeend in den geest der leden te handelen, door den heer WEITZEL te verzoeken om de volgende terrein-beschrijving, die hij ter bekorting zijner voordragt achterwege liet, weder in te lasschen.

De menigvuldige bergen van Java schakelen zich, in het algemeen, van het Westen naar het Oosten aan elkander en strekken zich derhalve over de lengte van het eiland uit. Zij zijn echter nader aan de Noord- dan aan de Zuidkust gelegen, zoodat de meeste en de belangrijkste rivieren ook naar het noorden in zee stroomen. Vooral gedurende den W. moeson hebben in het gebergte de ongelooftelijk zware slagregensplaats, die het, in Europa slechts met naam bekende, verschijnsel der bandjers ten gevolge hebben. Beken en rivieren zwellen dan zoo plotseling, dat het water met meer dan donderend geraas en met alles vernielende kracht, als eene bruin-gele en schuimende massa, langs de steile hellingen naar de vlakte rolt. Het ontwortelt eeuwen oude boomen; voert rotsbrokken van verbazenden omvang en zwaarte met zich; spoelt de oevers diep uit; verwekt noodlottige aardstoringen, die soms geheele dorpen doen wegzinken; sleurt in zijne woedende en duizelingwekkende warlingen soms brullende tijgers, karbauwen en menschen mede; bereikt, zijnen loop onmerkbaar vertragende, de lagere streken; neemt in de alluviale vlakten, tusschen breedere oevers, meer en meer in snelheid af, en stort zich eindelijk in zee. Deze wordt tot ver van het strand geel gekleurd en drabbig door de medegevoerde slib, die echter van lieverlede bezinkt en den bodem ophoogt.

Het is gemakkelijk te begrijpen, dat de belangrijke hoeveelheid aarde en andere zelfstandigheden, die, niet alleen door deze bandjers, maar ook door de bestendige regens van den W. moeson naar zee wordt gevoerd, de mondingen der rivieren nu en dan verstopt, daarvoor modderbanken vormt, het geheele vaarwater langs het Noorderstrand in diepte vermindert en het strand aanzienlijk doet toenemen. Dit laatste heeft dan ook, niet van lieverlede, maar in betrekkelijk korten tijd, op eene in het oog vallende wijze plaats en dit tot groote schade der defensie, want menig werk daartoe, nog bij menschen geheugen aan het strand gebouwd, ligt thans geheel daarvan verwijderd en heeft, zoo niet alle, dan toch een groot deel zijner waarde verloren.

De Zuidkust van Java wordt daarentegen grootendeels gevormd door steile rotswanden en klippen, waartegen de zware golfslag van den Zuider-Oceaan magteloos opstuift. Ook hier storten zich eenige weinige rivieren in zee, en deze vertoonen aan hunne mondingen

hetzelfde verschijnsel, dat men aan de Noordkust waarneemt: zij zijn door modderbanken verstopt. Langs de geheele Zuidkust vindt men niet dan enkele voor groote schepen veilige havens, zoo als de Wijnkoopers-baai, Tjilatjap, Patjitjan, Prigi en Gema. De wegen evenwel die deze havens, Tjilatjap uitgezonderd, met het bloeiende en volkrijke gedeelte van Java verbinden, loopen door streken, die eenen vijand zoo weinig hulpbronnen aanbieden, dat men zou wenschen er hem gebruik van te zien maken. Buiten de bekende havens vindt men, door de plotseling toenemende diepte, weinig ankergrond, terwijl de zee bijna nooit stil genoeg is om met kleinere vaartuigen langs het strand de gemeenschap te onderhouden. De felle zeewinden maken vooral in den O. moeson het naderen der rotsige kust hoogst gevaarlijk. In den W. moeson — een tijd, die tot het oorlog voeren op Java weinig geschikt is — zou eene landing in de Schildpadden-baai nabij Tjilatjap niet onmogelijk zijn.

Eene naauwkeurige beschrijving van Java's berg-systeem acht ik geheel overbodig, dewijl uit eene beschouwing der kaart de rigting der ketens en harer zijtakken, die op het eiland de waterscheidingen vormen, meer dan voldoende bekend wordt.

Over de rivieren kan ik eveneens beknopt zijn. Er zijn er die, in zee uitvloeiende, door de gesteldheid harer monden eene landing zouden kunnen begunstigen, zonder daarom, zoo als ik reeds deed opmerken, aan groote schepen het binnenloopen te veroorloven. Nog andere zijn er, die door harer lengte, breedte en diepte over eenen aanzienlijken afstand bevaarbaar zijn, maar onder deze is er geen, waarvan de toestand zoodanig is, dat men haar kan beschouwen als eene vaste en altijd bruikbare gemeenschapslijn tusschen twee of meer punten. Eene vervaarlijke stroomsnelheid in den W. moeson, rotsbrokken over hare beddingen verstrooid, en gebrek aan water in den O. moesonstremmen of verminderen maar al te vaak hare bevaarbaarheid.

Behalve door de beide genoemde hoofdsorten van rivieren, wordt Java nog besproeid door eene talloze menigte van kleinere stroomen, die zich, hetzij in de hoofdrievieren, hetzij regtstreeks in zee ontlasten. De meeste ontstaan op de menigvuldige kegelbergen. Van deze dalen lange strooken gronds naar beneden, die zich aanvankelijk als smalle rotsruggen of jukken steil naar omlaag

werpen, en die allengskens meer effen worden en in breedtetoe-
nemen, naarmate zij zich van den bergtop verwijderen. In de
kloven, waardoor deze jukken gescheiden worden, verzamelt zich
het regenwater dat in het gebergte overvloedig valt, en vormt er
zich tot kleine stroomen, waarvan men er in de hoogere berg-
streken nagenoeg ieder kwartier-uurs een aantreft. Zij storten zich
eerst wild en bruischend over rotsbrokken heen, verwijderen zich
meer en meer van elkander en vloeijen in eenigszins rustiger loop
door de lagere streken. De weg van Djokjokarta naar Soerakarta,
die 40 palen lang is, gaat over 28 dergelijke van den Merapi af-
dalende rivierbeddingen of rivieren, naarmate van het seizoen of
van het al dan niet plaats hebben van bandjers. Over de belang-
rijkste zijn houten bruggen geslagen, die echter maar al te dik-
wijls door die bandjers worden weggesleurd. De kleine kloven,
waarin deze riviertjes stroomen, zijn boven in het gebergte zeer
naauw, en hebben dáár vaak loodrechte en 3 à 500 voet hoge
wanden. In den O. moeson vormt het alsdan onbeduidende beekje
op den bodem slechts eene smalle waterstreep, die men dikwerf
door den weligen plantengroei, waarmede alles overtoegen is, van
den bovenrand niet eens waarneemt. Lager in de vlakte verbree-
den zich die kloven en worden hare wanden minder hoog, tot zij
eindelijk een gewoon, doch meestal met rotsbrokken bezaaid stroom-
bed vormen, dat, naarmate van het seizoen, door de rivier meer
of min gevuld is. Men zal begrijpen, hoe lastig eene zoodanige
gesteldheid van den bodem voor troepen-bewegingen is.

Onder de wegen komt in de eerste plaats in aanmerking de
grootte postweg die, meestal langs het Noorderstrand loopende, het
Westelijk uiteinde van Java met het Oostelijk verbindt en zijtak-
ken heeft, waardoor Samarang, over Willem I, met Djokjokarta en
Soerakarta, en de laatste plaats eveneens met Soerabaija verbon-
den wordt. Het is een schoone, breede grindweg, waar langs ge-
schut en allerlei voertuigen zich kunnen bewegen, maar die hier
en daar eenige moeilijke gedeelten heeft. Behalve de postweg
zijn er nog andere kunstwegen, maar in verhouding tot de uit-
gebreidheid van het eiland is hun getal nog altijd gering te noe-
men. Een blik op de plantengroei, op het klimaat en op de
bevolking moge ons overzigt voltooijen.

Java behoort gewis tot de schoonste en vruchtbaarste landen

van den aardbol, en zoolang men dat heerlijke eiland niet heeft bezocht, kan men zich, ook met de rijkste verbeeldingskracht, moeilijk een denkbeeld vormen van de trotsche pracht der natuurtooneelen, die zich hier telkens voor het oog ontrollen, of van den onschatbaren rijkdom in nuttige en sierlijke gewassen, dien de bodem ten toon spreidt. Alles is hier met den weeldcrigsten plantengroei overtoegen, en slechts nabij de toppen der nog werkende vuurbergen heeft men kale steen-massa's, van uit wier spleten de rook van den onderaardschen gloed zich eenen weg baant naar de wolken. Voor het overige zoekt het oog hier te vergeefs naar onbegroeide plekken, en vindt die, behalve aan enkele rotswanden, slechts op pas omploegde velden, of als sporen van nog versche aardstortingcn. — De bodem van Java bestaat over het algemeen uit eene vruchtbare klei, voortgebragt door de verweëring van het oorspronkelijk berggesteente. De hellingen zijn hier en daar bedekt met vulkanische asch; in de ravijnen vindt men soms lava-soorten, en de alluviale vlakten bestaan uit leem, en op eenige plaatsen uit zandgrond. Dit alles wordt door menigvuldige regens en door de talrijke rivieren besproeid, die, hunnen invloed met dien der warmte vereenigende, den prachtigen plantengroei in het leven roepen.

Voor al de berghellingen zijn met uitgestrekte, digte en vaak ceuwenheugende wouden bedekt, waarin men de grootste verscheidenheid van boomsoorten opmerkt. Het donkergroen dier wouden wordt hier en daar afgewisseld door lichtgroene plekken, begroeid met allang-allang, eene grassoort, die tot meer dan manshoogte opschiet, of door glagah, een riet dat soms de lengte van 12 à 14 vt. bereikt. De moerassen, gindsch en elders in de valeijen aanwezig, zijn met duizenderlei waterplanten overtoegen; riet en zwaar kreupelhout rijst er welig uit omhoog, en zelfs de zilte stranden hebben hunne eigenaardige begroeiing van Nipa, Rizophoren en Pandanëen. Werwaarts men ook het oog wendt, overal rust het met genoeg op den sierlijken tooi der aarde. Rots-spleten en ravijnen, wier wanden elders kaal en naakt zouden zijn gebloven, zien hier tussehen hunne scheuren en onevenheden trotsche boomen, bevallige varen, keur van bloemdragende heesters en talrijke lianen, die alles omstrengelen en zaamverbinden, oprijzen. Te vergeefs poogt de blik meestal de diepte dier

kloven te peilen; hij wordt opgevangen door de rijkste kleurschakeringen, waarbij hij met welgevallen verwijlt.

Al deze schoonheden der natuur zijn door de menschelijke hand menigvuldig gewijzigd, maar geenszins verminderd. De rijstbouw, die hoofdbezigheid van den Javaan, geeft, in de bewoonde oorden, aan het geheel een eigenaardig aanzien, waaraan geene bevalligheid ontbreekt. De overal meer of min hellende bodem wordt door smalle dijkjes in horizontale terrassen verdeeld, die met het water van rivieren of beken overstroomd en zoo in modderige vlakten herschapen worden. Deze terrassen klimmen soms langs vrij steile hellingen naar boven; hunne dijkjes worden hooger en zij zelve worden smaller, naarmate de helling toeneemt. In hunnen doorweekten bodem wordt het padi-gewas geplant, en verstrooid gelijk zij daar liggen, tusschen bosschen en langs bergen, vormen zij een schilderachtig tafereel. Hier vertoonen zij een helderen waterspiegel, die zich door kleine openingen met een zilveren straal overgiet op de lagere sawah's; daar is de water-vlakte reeds met een licht groen waas overdekt; gindsch is zij geheel verdwenen onder de donkergroene halmen, en elders beweegt zich eene goudgele zee zachtkens op den adem van den wind. In de lagere streken schakelen zich de rijstvelden vaak onafzienbaar ver aan elkander, en kleine maar dichte boschjes liggen daar tusschen verspreid. Reeds in de verte ziet men ranke kokospalmen boven hun overig groen uitsteken, en naarmate men nadert, ziet men door de weinige openingen, die de rand van hooge en slanke bamboes aanbiedt, dat daar binnen leven en beweging heerscht. Weldra ontdekt men eene menigte bruin-gele hutten, die onder allerlei vruchtboomen verscholen liggen, en overtuigt men zich eene dessa of dorp genaderd te zijn. Veelal worden de sawah's afgewisseld door mais-, suikerriet-, tabak-, en indigo-velden. In de hoogere streken, langs de hellingen der bergen, vindt men tahijke en uitgestrekte koffij-gaarden, terwijl nog bovendien — aangezien men zich op Java in bijna alle mogelijke bewoonbare klimaten kan verplaatsen — menigvuldige voortbrengselen van den grond, die eigenlijk op hoogere breedten te huis behooren, in weligen toestand worden aangetroffen.

Gelijk zoo even gezegd is, worden op Java schier alle bewoonbare klimaten aangetroffen. Langs het vlakke en lage Noorder-

strand is de luchtgesteldheid warm. Des morgens, met zonsopgang, is de temperatuur zelden lager dan 78° F.; zij rijst snel, zoodat de warmte, tusschen 8 en 9 uur, reeds zeer hinderlijk begint te worden voor den Europeaan, die in de open lucht tot ligchaamsbeweging is verplicht. Des middags ten 2 uur wijst de thermometer gewoonlijk ongeveer 90°, en soms rijst de kwikkolom tot 95°. Des avonds, bij zons-ondergang, neemt men doorgaans 84° à 85° waar.

In het gebergte gevoelt men zich al zeer spoedig als naar de gematigde luchtstreek verplaatst; des nachts ziet men gaarne om naar eene warme legerstede, en des morgens vroeg is eene dikkere kleeding dan in de beneden landen gedragen wordt, gansch niet ongevallig. Wanneer men zich evenwel niet in de hoogere bergstreken bevindt, is de warmte op het midden van den dag nog altijd zoo groot, dat de Europeaan er zich niet dan ongaarne aan blootstelt.

De opvolging der jaargetijden brengt in dit alles geene belangrijke verandering te weeg. Alleen wordt de groote droogte van den O. moeson vervangen door de geweldige regens van het natte seizoen. Deze vallen hoofdzakelijk in de maanden Januarij, Februarij en Maart. Zij doen de beken in snelle stroomen veranderen, de rivieren in de vlakten meermalen buiten hare oevers treden; zij zetten het nabijgelegen land onder water, of bevochtigen het althans zóó sterk, dat alle groote krijsverrigtingen ondoenlijk worden.

Zelfs in de drooge dagen van den W. moeson is de lucht sterk met waterdampen bezwangerd; deze verdikken zich weder na zons-ondergang, doortrekken de kleeding van hem, die in de open lucht moet verwijlen, en hebben den nadeeligsten invloed op zijne gezondheid. Langs de stranden voegen zich daarbij de schadelijke miasma, die uit poelen en moerassen oprijzen, en maken er het verblijf voor den vreemdeling, en vooral voor den Europeaan, hoogst verderfelijk.

Het land, waarvan ik getracht heb U eene beschrijving te geven, is bewoond door een volk dat zacht, vreedzaam en gewillig van aard, en zeer gehecht is aan zijne woonplaats en aan de voorouderlijke zeden en gebruiken. Even als alle Indische volken is

de Javaan zeer bewegelijk van gemoed; buitengewone mannen, groote daden en treffende gebeurtenissen maken op hem eenen diepen indruk. De groote luister en de, in zijne oogen, onbegrijpelijke magt der reeds eenige eeuwen oude en geheimzinnige *Compagnie* vervullen hem met vreeze en ontzag. Het aanzien en de weidsche titels der grooten van zijnen landaard boezemen hem eenen onbeperkten eerbied in. Die grooten, benevens zijne priesters en de heilige mannen, die ter bedevaart naar Mekka gingen, genieten bij hem de grootste vereering en oefenen op zijn doen en laten geen geringen invloed uit. — Hij is spoedig op te winden, zelfs tot koene ondernemingen, maar door tegenspoed ook even spoedig ter neder geslagen, en van moedig strijder wordt hij dra een lafhartig vlugteling.

De landbouw is zijne voornaamste bron van bestaan, en met weinig arbeids voorziet hij, op dien gezegenden bodem, in de behoeften van hem en zijn gezin. Die behoeften zijn uiterst gering, en de zoodanige, die een gevolg zijn van beschaving, zijn hem nog schier geheel onbekend. Het valt hem dus ook niet in, dat zijn vrije tijd met iets beters dan een, hem zeer welgerallig, niets-doen kan worden doorgebracht. Hij is onnadenkend als een kind, en spaart niet in de dagen van overvloed om later welligt in gebrek te kunnen voorzien. De zorg voor zijnen ouderdom houdt hem evenmin bezig, en dit te minder, daar vrienden en magen alsdan gaarne in het hem noodwendige voorzien.

Het spreekt van zelf, dat de aard en het bedrijf der bevolking aan de stranden en van de voornaamste vestigings-plaatsen der Europeanen eenigszins van die der binnenlanders verschilt. De bewoners der stranden zijn een gemengd ras van Maleischen, Javaanschen, Boegineschen en anderen Indischen oorsprong. Zij oefenen allerlei neringen en handtering en uit, die zij van hunne Europeesche meesters hebben geleerd. Zij houden zich bezig met de vischvangst en zijn zeer geschikte matrozen, die op onze koopvaardijvloot zelfs de Nederlandsche havens beginnen te bezoeken. De aard der bevolking is echter even zorgeloos en onnadenkend als die der binnenlanders; ook zij denkt niet aan de toekomst, ook hare behoeften zijn uiterst gering.

Behalve eenige Arabieren, die wegens hunne afkomst van het volk, waaruit de profeet geboren werd, bij den inlander in hoog

naanzien staan, vindt men vooral langs de stranden eene groote menigte Chinezen. Deze zijn wel het meest nijvere volk van Indië. Zij zijn zeer bekwame ambachtslieden, en ijverige en meestal doorslepen kleinhandelaars. Sommigen hebben zich tot den groot-handel weten te verheffen, zijn eigenaars van fabrieken, of drijven landbouw-ondernemingen op ruime schaal.

Na alles, wat ik van Java's bevolking gezegd heb, zal men begripen dat zij, in betrekkelijken zin, eene rijke en welvarende, maar van ons standpunt beschouwd, eene zeer arme bevolking moet geheeten worden. Van al de hulpmiddelen die een Europeesch leger tot het voeren van een oorlog behoeft, en die de bevolking van een Europeesch land in meerdere of mindere mate kan verschaffen, moet men bij haar schier niets zoeken. Levensmiddelen zijn natuurlijkerwijs op Java in overvloed voorhanden, maar eenmaal van de stranden verwijderd, zal de Europeaan al zeer spoedig verplicht zijn zich te schikken naar de eenvoudige en zeer sobere wijze waarop de inlander zich voedt. In een niet minder onmisbaar vereischte voor iedere oorlogvoerende magt — transportmiddelen namelijk — zal door het volk in geen deele zijn te voorzien. De lasten die het zelf heeft te vervoeren, torscht het nog meestal op den rug, of vervoert ze, hetzij op lastdieren, hetzij in zijne ellendige pedattis. Die lastdieren nu — pikol-paarden — zijn in de binnenlanden geenszins overvloedig aanwezig, evenmin als pedattis, waardoor men heeft te verstaan slecht vervaardigde kleine karren, met wel sterke, doch uiterst langzame karbauwen of ossen bespannen. De wegen, voor die pedattis bestemd, zijn nog ellendiger dan de voertuigen zelf, want het zal wel niet gezegd behoeven te worden dat lieden, die den tijd nog niet als geld beschouwen, er weinig aan hechten hunne zaken spoedig af te doen. Men vindt op Java dus geene bruikbare wegen dan de betrekkelijk weinige, die door ons zijn aangelegd. Vaartuigen tot het doen plaats hebben van transporten langs rivieren, zijn in de binnenlanden even schaars voorhanden.

Indien wij nu alles zamenvatten wat over Java is in het midden gebragt, en daaruit gevolgtrekkingen maken voor het voeren van den oorlog, zoowel door ons als door onze eventuele tegenstanders, dan blijkt het navolgende. Het eiland is zeer bergachtig

en doorsneden, zoo dat men er bijna geene vlakten aantreft; het heeft schier geene bevaarbare rivieren en maar weinig goede bruikbare wegen; het is, in verhouding tot zijne uitgebreidheid, nog maar weinig bebouwd, en heeft eene bevolking die, hoezeer zij gereedelijk in al hare behoeften kan voorzien, naar onze wijze van oordeelen en naar hetgeen wij bij haar zouden wenschen aan te treffen, arm moet worden genoemd. Het klimaat is er voor den Europeaan hoogst afmattend, en vordert dat hij bestendig zorgen aan zijne gezondheid wijde. De soldaat kan er onmogelijk zoo zwaar worden belast als in Europa gebruikelijk is, en overigens voor zijn welzijn en voor het belang van den oorlog, noodig zou wezen.

Troepen-bewegingen met groote massa's en snelle strategische marschen — d. z. marschen, waardoor de troepen spoedig op een verwijderd oorlogstooneel worden vereenigd — zijn er derhalve onmogelijk. Niet alleen het terrein en het klimaat verzetten er zich tegen, maar men zou daarbij — wilde men den soldaat niet spoedig aan gebrek blootstellen — een zóó uitgebreid transportwezen noodig hebben, dat het moeilijk bijeen te brengen, nog moeilijker bijeen te houden, en hoogst belemmerend bij de bewegingen zou wezen.

Men heeft het denkbeeld geopperd groote troepen-bewegingen per as te doen plaats hebben, maar zoolang Java nog niet met spoorwegen is doorsneden, zal men daarvan moeten afzien. De ellendige, kleine voertuigen toch, in de binnenlanden aanwezig, hunne trage bespanning, het groot getal, dat van een en ander zou benoodigd zijn, en de belangrijke hoeveelheid voedsel die voor geleiders en trekdieren zou dienen te worden medegevoerd, maken het zeer onwaarschijnlijk, dat het doel op deze wijze zou kunnen worden bereikt. In ieder geval zou het hoogst onraadzaam wezen op zulke maatregelen den gang der operatiën te bouwen.

Snelle en gesloten bewegingen zijn zelfs taktisch — d. i. op het slagveld — niet anders dan op zeer korte afstanden mogelijk. Men vindt op Java zeer zeldzaam andere vlakten dan de sawah's, en die bestaan, gelijk gezegd is, uit enkel moeras. Is de oogst van het veld en heeft het goede seizoen eenigen tijd geduurd, dan zijn zij met zoo vele diepe en vaak een à twee palm breede scheuren doorsneden, dat zij, zelfs door infanterie, niet anders dan met de meeste behoedzaamheid en onder veel vermoeyenis kunnen betreden worden.

Zwaar geschut kan door een leger te velde niet worden medegevoerd; slechts ligte veldstukken en berggeschut zijn daartoe bij het N. I. leger bestemd, en dit zal, in weêrwil zijner goede inrigting en der waarlijk uitstekende geoefendheid van het personeel, nog moeite hebben in alle rigtingen en in alle seizoenen over alle wegen op Java voort te komen.

Dat Java daarentegen uitmuntend geschikt is voor den zoogenaamden guerilla-oorlog, zal men reeds hebben begrepen, en wordt bovendien voldingend bewezen door den kamp, die tusschen ons en Diepo-Negoro gevoerd is van 1825—1830. En niet alleen het land, maar ook het volk bezit al de vereischten tot dien oorlog, zoodat, wanneer wij ter gelegener ure kunnen beschikken over de oprechte en getrouwe medewerking der landzaten en vooral over die der hoofden, geen Europeesch vijand ongestraft Java's bodem zal betreden. Het is dan ook aan het civiel en politiek gezag, om de zaken gedurende den vrede zóódanig te regelen en te bestieren, dat de harten der Javanen niet van ons vervreemd geraken, dat hunne belangen één zijn met de onze, en zij tegen onzen vijand optrekken alsof het de hunne ware.

Vermoedelijke aanvallers.

Na het land beschouwd te hebben dat wij moeten verdedigen, dienen wij ons ook bekend te maken met onze vermoedelijke aanvallers. Het komt mij voor, dat er onder de Westersche mogendheden slechts drie zijn, waarvan wij op Java iets hebben te duchten, namelijk Engeland, Frankrijk en Amerika. De groote afstand waarop N.-Amerika zich, tot het voeren van eenen oorlog in den O. I. Archipel, van zijne operatie-basis — d. i. van zijn punt van uitgang en van zijne hulpbronnen — zou moeten verwijderen, maakt het onwaarschijnlijk, dat wij van dien Staat iets anders dan ondernemingen van weinig omvang hebben te wachten. Plotselinge landingen met kleine troepengedeelten, strooptogten en brandschattingen kunnen door hem beproefd worden, maar de verovering van Java zal hij zich niet zoo ligt ten doel stellen. — Van Frankrijk zou men hetzelfde kunnen zeggen, indien dat land er, in de laatste jaren, niet meer en meer naar had gestreefd eene voornaam plaats in te nemen onder de zooge-

naamde koloniale mogendheden. Het heeft zich doen gelden in China en Japan, en reeds uitgestrekte bezittingen verworven in Cochinchina. Dit streven kan voor ons eensdeels een tegenwicht ten gevolge hebben van de magt der Engelschen in die oorden, maar het kan ons anderdeels ook een nieuwen en gevaarlijken nabuur verschaffen. Bovendien, als er andermaal omstandigheden in het leven traden gelijk in 1832, toen deze beide Rijken ons vijandig waren, dan zou hun vereenigd pogen ons in Indië ras noodlottig kunnen worden. Deze kans moet dus een nieuwe spoorslag voor ons zijn, ons defensie-wezen op Java niet te verwaarloozen. Tot nog toe — en aannemende dat zij niet als bondgenooten optreden — geloof ik, dat Frankrijk ons in Indië geen gevaarlijker vijand zou wezen dan Engeland, en dat, wanneer wij tegen het laatste opgewassen zijn, ook het eerste niet door ons behoeft te worden geducht. Toen men het verdedigings-stelsel van Java begon te regelen, schatte men, dat Engeland ten hoogste 25 000 man — waarbij misschien $\frac{1}{2}$ Europeanen — ter verovering van dat eiland zou kunnen afzonderen. De generaal von GAGERN ging in zijne raming niet hooger. Wanneer men nu bedenkt, dat de Engelschen toen nog een zeer groot vertrouwen stelden op hunne inlandsche troepen; wanneer men overweegt, dat zij in de drie presidentschappen, Bengalen, Madras en Bombay, op eene krijgsmagt van 323 823 hoofden, slechts 47 519 Europeanen hadden, en wanneer men nu verder in aanmerking neemt hoe diep hun vertrouwen op inlandsche korpsen sedert werd geschokt en hoezeer de sterkte dier korpsen — zijn mijne berigten juist — werd verminderd, terwijl men die der Europeanen vergrootte, dan noem ik het niet al te gewaagd, aan te nemen dat wij ook in het toekomende op geen sterker aanvallend leger dan van omtrent 25 000 man hebben te rekenen. Het zuiver Britsche bestanddeel zal daarin misschien wat sterker zijn vertegenwoordigd dan voor het $\frac{1}{2}$, dat men vroeger aannam, maar wanneer men op het klimaat en het terrein van het oorlogstooneel let, dan geloof ik niet dat die omstandigheid in ons nadeel zou wezen. Het vijandelijk leger zal natuurlijkerwijs niet sterk kunnen zijn aan ruitery, en des te minder, daar het ook de bespanningen van zijn geslacht zal moeten medevoeren. Men rekent dat de drie presidentschappen zes zware en ligte batterijen voor eene expeditie kunnen leveren,

en daar die expeditie zich gewis te Singapore zou verzamelen, vanwaar de reis naar Java, per stoom, slechts 4 à 5 dagen vordert, zoo kan men aannemen dat onder de bovengenoemde 25 000 man, behalve de bediening dier zes batterijen, ook nog een regiment kavallerie van omstreeks 600 koppen zal zijn begrepen.

Indien Engeland met de geheele wereld behalve met het Koninkrijk der Nederlanden in vrede leeft, dan zal het zonder overmatige inspanning eene expeditie, gelijk de omschrevene, naar Java kunnen afzenden, want het zal dan gelegenheid hebben de plaats der vertrokken troepen door andere, uit het moederland, te doen innemen. Moet het daarentegen een gedeelte zijner krijgsmagt in Europa bezigen; kan het de troepen, die zijne Indische bezittingen verliezen, niet door andere vervangen, dan zal het niet alleen buiten staat zijn zulke uitgebreide middelen aan te wenden, maar zich nog bovendien verplicht zien naar eene snelle beslissing te streven.

Eene snelle beslissing zal onze vijand in ieder geval wensche-lijk achten, want zijne troepenmagt op Java, vooral het Europeesche gedeelte, zal door het klimaat, door vermoeienis en door ontberingen spoedig wegsmeden en aanvulling eischen. Bovendien, wordt de vrede in Europa gesloten, eer de overgave van het eiland heeft plaats gehad, dan moet hij onverrigter zake weder aftrekken.

Aandeel der zeemagt in de verdediging.

Van het vermoedelijke operatie-plan des vijands wil ik vooreerst niet gewagen. Met een enkel woord moet ik echter nog melding maken van de rol, die onze zeemagt bij de verdediging van N. Indië zal hebben te vervullen. Om die taak naar eisch te volbrengen, zou ik moeten beginnen met U eene schets te leveren van de zeemagt, die onze vijand vermoedelijk in gindsche wateren zal kunnen vereenigen en van die, welke wij daar tegenover zullen kunnen stellen. Ik zou daarbij geen anderen grondslag kunnen aannemen dan den tegenwoordigen staat van zaken, maar aangezien wij een overgangstijdperk beleven, waardoor onze zeemagt, en misschien evenzeer die der Engelschen, niet in een normalen toestand verkeert, zoo zouden de gevolgtrekkingen uit dien staat van zaken gemaakt voor de toekomst weinig waarde hebben. Ik zal mij dus tot eenige zeer algemeene beschouwingen moeten bepalen.

Eene eerste en hoogstgewichtige dienst kan aan de verdediging van N. Indië in het algemeen, en aan die voor Java in het bijzonder, door onze zeemagt worden bewezen, *alleen* door de aldaar verwijlende vloot voor een gedeelte uit gepantserde vaartuigen te doen bestaan. Het vraagstuk der gepantserde oorlogschepen is nog op verre na niet tot klaarheid gebragt, maar alle deskundigen komen daarin overeen, dat de zoogenaamde monitors, die in N. Amerika zulke uitstekende diensten hebben bewezen, in de Java-zee alleszins bruikbaar zijn. Dergelijke schepen hebben geene voldoende zeewaardigheid om de reis uit onze havens naar Indië te kunnen ondernemen; zij zouden dus in bestanddeelen overgebragt en op Java in elkander gezet moeten worden. Tjilatjap moet in zijne haven ten minste een dier vaartuigen bezitten en behouden, want de moeilijke zee ten Z. van Java zal wel niet vergunnen over dit schip ook ten behoeve der verdediging van andere punten te beschikken. De overige kunnen zich te Soerabaja en Batavia ophouden. Al was op ieder der drie genoemde plaatsen slechts één monitor — of zij het dan ook een houten gepantserd schip — voorhanden, dan zou de verdediging van Java reeds aanmerkelijk in kracht hebben gewonnen. Onze vermoedelijke aanvallers toch zouden alsdan niet tot eene expeditie naar dat eiland kunnen overgaan, zonder hunne vloot eveneens voor een gedeelte uit gepantserde oorlogschepen te doen bestaan. Dit zou hun minder gemakkelijk vallen dan ons, en in ieder geval de bezwaren, aan de onderneming verbonden, zeer verhoogen. Ik weet niet dat Engeland in ééne zijner O. I. bezittingen in omstandigheden verkeert, die het raadzaam maken er eveneens weinig diepgaande gepantserde schepen ter plaatselijke verdediging te stationneren, maar al ware dit zoo, dan zouden die schepen, door de moeilijkheid der zee, nog buiten de mogelijkheid zijn de reis van hunne stations naar Java te verrigten. Nog minder kan er dus sprake zijn, dergelijke vaartuigen uit Europa naar derwaarts te zenden; alleen zou men dit kunnen doen met in ieder opzigt zeewaardige gepantserde oorlogschepen, en deze zouden dan door hunnen diepgang vermoedelijk weder te ver uit den Java-wal moeten blijven om de onze te kunnen beschadigen. Al mogt ik nu ook in deze laatste veronderstelling mistasten, dan ziet men toch hoe hoogst aanzienlijk de bezwaren eener expeditie naar Java

worden verhoogd, alleen door het aldaar voor ons beschikbaar zijn van slechts een gering aantal schepen als door mij wordt bedoeld. Bezitten wij die, en telt de vijandelijke armada er geene, dan kan het onze zeemagt zelfs veroorloofd zijn haar in open zee aan te tasten, en zoo niet te vernielen, dan toch belangrijke schade toe te brengen.

Blijft echter de verhouding tusschen de Engelsche strijdkrachten ter zee en de onze nagenoeg zoo als die tot dusverre was, dan zal onze zeemagt er wel niet aan denken kunnen eene Engelsche armada te gaan opzoeken en aanvallen. Zij zal hebben te letten op Engelsche kruisers, wier verschijning wel aan die eener geheele vloot zal voorafgaan. Die kruisers zouden hier of daar een coup de main kunnen wagen op onze buitenbezittingen, die, zoo hij gelukte, nadeelig op het moreel onzer krijgsmagt zou werken; ook zouden zij onzen handel zeer kunnen benadeelen, zoo lang niet voor goed is opgeheven het afschuwelijke begrip, dat de eigendom van partikulieren de wettige buit is van vijandelijke regeringen. Blijft dit begrip in wezen, dan zou onze zeemagt den Engelschen handel wederkeerig groote nadeelen kunnen toebrengen. Ontmoet zij overmagt, dan zal zij dienen terug te trekken binnen de versterkte havens voor haar gereed gemaakt of te maken. Daar zal zij op iedere kans moeten letten, die haar vergunt andermaal nuttig op te treden.

Eer ik van dit onderwerp afstap, wil ik U nog doen opmerken, dat voor ons reeds een gewigtig voordeel is gevloeid uit Frankrijks streven naar magt en invloed in O. Indië. Vroeger toch was de mail-dienst geheel in Engelsche handen, en liepen wij gevaar het uitbreken van eenen oorlog met dat land of eerst zeer laat te vernemen, of misschien wel te moeten opmaken uit het wegblijven der mail en het aanvangen der vijandelijkheden. Een toestand van onzekerheid en weifeling kon hieruit ontstaan, die onze zeemagt juist dan, wanneer zij nog zooveel nut zou vermogen te stichten, geheel werkeloos zou kunnen houden.

Thans evenwel — tenzij wij met de beide rijken in oorlog geraken — kunnen wij met de Fransche mail berigten ontvangen, als het gevaarlijk mogt zijn die aan de Engelsche toe te vertrouwen, en onze zeemagt kan krachtig optreden in de eerste tijden van den oorlog, terwijl nog geene vijandelijke overmagt aanwezig is om haar dit te beletten.

Zij zal dit te meer kunnen , daar de groote spoed , waarmede tegenwoordig in Europa zelfs overzeesche oorlogen worden aangevangen , in Indië nog niet te wachten is , dewijl onze vermoedelijke aanvaller zijne Indische bezittingen niet belangrijk zal durven ontblooten en dus, gelijk reeds is aangemerkt, vooraf troepen uit Europa moet zenden.

*Geschiedenis der ontwikkeling van het bestaande
stelsel van verdediging.*

Laat ons nu M. II., eenen blik werpen op de wording van Java's defensie-stelsel. Het is mij niet gebleken, dat men vóór 1832 of 33 zich ernstig met deze aangelegenheid heeft ingelaten. Toen echter achtten Frankrijk en Engeland het niet beneden zich, de rol te aanvaarden van Gendarmerie der groote Mogendheden , en het vonnis aan ons te voltrekken, door die Mogendheden geslagen. Het beleg der citadel van Antwerpen, het embargo op onze schepen, en de vrees voor eene landing op Java waren er het gevolg van. De Generaal VAN DEN BOSCH was destijds Commissaris-Generaal. Hij nam al dadelijk eenige beschikkingen voor de verdediging van N. Indië in 't algemeen, en gaf voorschriften om de landing op Java, als zij plaats had, te verijdelen; hij liet zelfs tot dit doel eenige tijdelijke werken uitvoeren. Die voorschriften van VAN DEN BOSCH, later uitgewerkt door den generaal VAN DER WIJCK, zijn de grondslagen geworden van het verdedigingsstelsel, waaraan beider naam is verbonden.

De bepalingen ten aanzien der verdediging van N. Indië in 't algemeen, werden later zeer weinig gewijzigd. Om daarmede voor goed gedaan te maken, zal ik U mededeelen hoe die zaak thans is geregeld.

Daar Java onze hoofdbezitting is in den O. I. archipel, en daar het bezit van Java voor ons veel, zoo niet alles, waard is, zoo is ook de verdediging van Java de spil, waarom de verdediging van geheel N. Indië draait. Onze krijgsmagt die, zoo lang wij met Europeesche, of liever met Westersche volken in vrede leven, over al onze bezittingen, naarmate der behoefte, is verdeeld, wordt, geheel in overeenstemming met dit beginsel, voor het grootste gedeelte op Java samengetrokken, zoodra die vrede is verbroken.

Sommige der buitenbezittingen worden geheel verlaten, maar de meeste behouden kleine garnizoenen, waaraan zoogenaamde punten van concentratie zijn aangewezen, die zij moeten blijven bezetten en tot het uiterste verdedigen. Slechts twee dier buitenbezittingen worden belangrijk genoeg geacht om er zich krachtiger te handhaven, namelijk: Sumatra's Westkust en Banka. Voor ieder hunner is een stelsel van verdediging vastgesteld, en zal eene voldoende sterke krijgsmagt worden afgezonderd.

Voor de verdediging van Java in het bijzonder stelde VAN DEN BOSCH een hoofdbeginsel, dat sedert algemeen werd gehuldigd, t. w. „Java moet in de binnenlanden worden verdedigd.” Dit denkbeeld heeft inderdaad veel aantrekkelijks, want zijne toepassing gaat zamen met het verwijderen naar binnen 'slands van alles, wat den vijand nuttig kan wezen, vooral van levensbehoeften en transportmiddelen, met het vernielen der wegen, met het hem aanhoudend verontrusten door kleine ongeregelde benden enz. Het spreekt van zelf, dat de vijand door dit alles wordt blootgesteld aan groote bezwaren, aan nog grooter vermoeijenssen en ontberingen, en dat zijne magt daardoor spoedig wegslinken en eindelijk niet meer bestand zijn zou tegen een krachten stoot onzer geregelde en inmiddels samengetrokken krijgsmagt. Men hoopte hem bij dit alles te dwingen tot het doen van belegeringen, dus ook tot het medevoeren van een ontzaggelijken legertrain, en wilde hem op deze wijze zóóveel moeilijkheden bereiden, dat hij ze wel nimmer zou te boven komen.

Bij het vaststellen der te nemen maatregelen, moest vooraf zijn uitgemaakt in welk gedeelte van Java de vijand vermoedelijk zou landen. Om de redeneringen, die niet alleen tot het bepalen van dit punt, maar ook tot het ontstaan van geheel het verdedigingsstelsel geleid hebben, goed te begrijpen en naar een juisten maatstaf te beoordeelen, moet men zich verplaatsen in den tijd toen zij werden gemaakt. In 1832 was de oorlog, dien wij gedurende 5 jaren tegen Diepo Negoro hadden gevoerd, pas ten einde gebracht, en ons mobiele leger was nog bijna geheel in de Vorstenlanden, of hunne nabijheid, gestationeerd. Die Vorstenlanden waren aanmerkelijk besnoeid geworden. Ten Westen had men daarvan afgenomen de residentien Bagleen en Banjoemaas, en ten Oosten Kediri en Madioen. De hoven van Solo en Djokjo hadden derhalve geene redenen om

bijzonder over ons tevreden te zijn. Bovendien waren er in het Djokjokartasche een aantal grooten, die aan den opstand hadden deelgenomen en die zich alleen door ons zwaard tot onderwerping hadden genoopt gezien. Ook deze kon men niet als onze opregte vrienden beschouwen.

Daarentegen had de ondervinding op afdoende wijze geleerd, dat men zich veilig kon verlaten op de trouw en op den ijver der Javaansche grooten, die in de zoogenaamde Gouvernementslanden onder ons oppergezag het volk bestuurden. Geen hunner was gedurende den bloedigen opstand van ons afvallig geworden; allen hadden naar vermogen bijgedragen om dien te dempen, en een der aanzienlijksten hunner, de regent van Magelang, wiens gebied pas onlangs van de Vorstenlanden was losgemaakt, had zelfs zijne trouw met den dood op het slagveld bezegeld.

Het tegenwoordige kultuurstelsel was nog niet ingevoerd of althans pas in zijn ontstaan. Ik wil dit stelsel hier niet beoordeelen, en ook niet beweren dat hier de spreuk zou gelden „post hoc ergo propter hoc”; maar zeker is het dat onder zijne werking Java zich met reuzenschreden heeft ontwikkeld. Batavia was reeds eene belangrijke handelplaats, maar had nog in geenen deele dien trap van rijkdom en voorspoed bereikt, waarop het zich thans bevindt. Hetzelfde kan in verhouding van Samarang, Soerabaja en andere steden worden gezegd. Al verder hadden de verlichte en vrijzinnige begrippen, die in onze dagen ook bij het besturen van den inlander meer en meer geldig worden op Java nog geen ingang gevonden. Men sprak in dien tijd veel over *pligten*, doch weinig over *regten*. De braafste en schranderste bewindhebbers konden den Javaan schier geene andere regten toe dan die een goed huisvader tegenover zijne onmondige kinderen heeft te eerbiedigen. Te midden van deze omstandigheden en van die heerschende begrippen redeneerde men aldus:

De Engelschen, die niet geheel onbekend zijn met hetgeen op Java voorvalt, zullen — als zij daar andermaal willen landen — ook weder vooraf pogen geheime verstandhouding aan te knopen met de Vorsten van Solo en Djokjo. Door de stemming waarin die Vorsten verkeerden, zullen zij dit vermoedelijk met beteren uitslag doen dan in 1811, en er welligt in slagen hen tot opstand over te halen. Om dezen opstand — die, zamentreffende

met eenen aanval van buiten, ons hoogst noodlottig zou kunnen worden — te bevorderen en tot uitbarsting te brengen, zullen zij in de nabijheid der Vorstenlanden, en dus in Midden-Java, voet aan wal pogen te zetten. In Midden-Java moeten wij derhalve sterk zijn; maar Batavia, Samarang en Soerabaija blijven altijd hoogst belangrijke plaatsen; vooral kan dit van het eerstgenoemde worden gezegd. Wanneer wij nu *al* onze strijdkrachten in Midden-Java vereenigen, en de vijand niet volkomen handelt gelijk wij veronderstellen, maar het hem gelukte Batavia te nemen, dan zal ons leger daardoor worden ontmoedigd en ons aanzien in het oog van den Javaan belangrijk dalen. Een opstand — indien hij is voorbereid — zal dan in de Vorstenlanden ligtelijk tot uitbraak komen, en de vijand, na zich te Batavia te hebben gevestigd en al de hulpbronnen dier plaats in bezit te hebben genomen, zal met veel kans op goed gevolg aanslagen kunnen wagen op Samarang en Soerabaija; hij zal ons dan in de binnenlanden opsluiten te midden eener muitende bevolking, en terwijl hij aan niets gebrek heeft, onzen toestand in korten tijd hopeloos kunnen maken. Daar men nu over geene voldoende magt kon beschikken om overal sterk te zijn, besloot men tot het navolgende.

Getrouw aan het beginsel dat Java in de binnenlanden moest worden verdedigd, koos men daartoe de binnenlanden van Midden-Java. Men ging over tot het bouwen van een sterk fort, van eene vesting, ter plaatse waar de weg, die van Samarang naar de Vorstenlanden leidt, zich deelt in twee takken, die naar Solo en Djokjo voeren. Dit punt had men reeds tijdens den opstand van Diepo Negoro leeren kennen als uitnemend geschikt om er troepen gereed te houden, die zoowel naar de eene als naar de andere zijde konden snellen. — U eene uitvoerige beschrijving te geven van de vesting Willem I, zou weder veel tijds vorderen, en mij bovendien toch niet gelukken zonder U tevens uitvoeriger kaarten en plaus te kunnen vertoonen, dan ter mijner beschikking staan. Hetgeen aan die vesting hare waarde en haar eigenaardig karakter geeft, moet ik U echter mededeelen.

In de eerste plaats is zij, gelijk ik reeds deed opmerken, eene voortdurende bedreiging voor de Vorstenlanden, en het zou de vraag zijn, of wij ons zonder haar aanwezig hadden kunnen verheugen in de 36-jarige rust, die daar heerscht. — Terwijl zij

vervolgens den grooten weg sluit, die van Samarang niet alleen naar de genoemde Vorstenlanden, maar tevens naar de schoonste en rijkste gedeelten van Java voert, stremt zij tegelijkertijd den meest gereden toegang, uit het noorden, naar het dal van Ambarawa. Zij heeft vier fronten, waarvan er drie door niet af te tappen onderwater-zettingen zijn gedekt; het vierde front, het eenige waarop de aanval kan geschieden, is buitengewoon sterk gemaakt. De vesting is ruim voorzien van bomvrije geschuts-tanden, magazijnen en logementen. Zij kan een aanzienlijken voorraad van krigsbehoefsten bevatten, en is dan ook bestemd tot hoofd-dépôt van ons mobiel leger in Midden-Java. Uit een technisch oogpunt beschouwd — zegt een deskundige — is zij een waar pronkjuwel van hedendaagsche vesting-bouwkunde, dat den toets der vergelijking kan doorstaan met de uitmuntendste gewrochten van dien aard in andere landen.

Ik zeg, dat Willem I den meest gereden toegang verspert, die uit het Noorden naar het dal van Ambarawa voert. Dit dal wordt gevormd door bergruggen, die, van den Oengarang en den Telemoijo afdalende, eene vlakte omstrengelen, welke alle blijken draagt vroeger een meer te zijn geweest. De wateren van dit meer hebben zich aan de Oostzijde eenen uitweg gebaad en zoo de rivier Toentang gevormd, die in het Demaksche de zee ontmoet. Een vrij uitgestrekt moeras — de Rawa Pening — is nog overgebleven. Ten Oosten van dit moeras en in de vallei, ligt de vesting.

Het terrein ten Zuiden van Willem I en zijne onderwaterzetting vormt eene verschanste stelling of reduit voor ons leger te velde. Dit terrein is ten O. begrensd door de Rawa, ten N. door de onderwaterzetting, ten Z. door de steile, gescheurde en zeer verbrokkelde hellingen van den Telemoijo, en ten W. door het weinig begaanbare Jamboe-gebergte. De toegangen, waarvan de vijand nog gebruik zou kunnen maken, moesten of door permanente versterkingen of door veldwerken worden afgesloten. Ten O. levert de rivier de Toentang uitmuntende positiën om den vijand te belletten het dal van Ambarawa te omgaan en over Salatiga binnen te dringen. — Deze stelling, eene der schoonste die de natuur ergens vormde, kan nimmer geheel worden ingesloten; gelukt het den vijand haar te forceren, dan behoudt ons leger steeds de gelegenheid, hetzij op Tjilatjap of Batavia, hetzij op Soerabaija terug te trekken.

Het was evenwel niet genoeg in Midden-Java zulk eene uitmuntende stelling voor het veldleger in te rigten, men diende ook zeker te zijn, dat zij door den vijand moest worden opgezocht en aangevallen. Die zekerheid wilde men verkrijgen door aan Batavia al zijn gewigt te ontnemen, en het te maken tot eene plaats van ondergeschikt belang. De hoofdzetel der regering en alle takken van algemeen bestuur moesten naar elders worden overgebracht. Eene nieuwe hoofdplaats moest dus worden gesticht, en dit zou geschieden nabij Brambanam aan de zuiderhelling van den Merapi, tusschen Djokjokarta en Soerakarta. Men had dan tevens eene uitmuntende gelegenheid de beide Vorsten van Java nog beter en nog meer van nabij in het oog te houden. De factory der N. Handelsmaatschappij en de bank van Java moesten worden overgebracht naar Soerabaija. De handel van Batavia zou zich dan wel van zelf derwaarts verplaatsen. De militaire établissements, die ten dienste van het geheele leger te Batavia aanwezig waren, moesten eveneens worden verwijderd en gedeeltelijk te Soerabaija, gedeeltelijk te Willem I of Tjilatjap komen. Daar Batavia, in weêrwil van dit alles, aan den vijand nog uitgestrekte hulpbronnen kon aanbieden, werd er te midden van de volkrijke wijken der nieuwe stad eene citadel gebouwd, waaruit men den vijand kon beletten er zich vreedzaam te vestigen.

Soerabaija, reeds eene stad van veel gewigt door de établissements, die er zich ten dienste der zee- en landmagt bevonden, zou nu nog veel gewigtiger worden en kon dus niet blijven in den staat, waarin het zich bevond. Men besloot het te omwallen en er eene volledige vesting van te maken. Het bekwam daarenboven eene citadel, die gebouwd werd aan den mond der Kali-maas, een tak der rivier van Kediri, die daar in zee stroomt en waarvan zij den toegang afsluit.

Te Samarang kwam eene citadel, die dezelfde bestemming had als die van Batavia, en bovendien eene kleine vlakte bestreek, die, op den linkeroever der rivier van Samarang, den vijand tot landingsplaats zou kunnen dienen.

Indien deze maatregelen niet gedeeltelijk, maar in hunnen vollen omvang genomen en met goeden uitslag bekrond waren geworden, dan moet men wel bekennen dat den vijand, wilde hij zich niet tot ondergeschikte handelingen bepalen, weinig anders

overbleef dan in Midden-Java te landen en daar ons veldleger op te zoeken. Men achtte dit dan ook eene uitgemaakte zaak, en werkte het plan van verdediging in overeenstemming daarmede verder uit.

Tjilatjap werd aangewezen als het punt, waarop onze krijgsmagt in Midden-Java zou zijn gebaseerd. De ligging van Tjilatjap aan eenen zee-arm, gevormd door den wal van Java en het schier onbewoonde, rotsachtige en zeer verbrokkelde eiland Noesa-Kembangan, moet ik als bekend aannemen. De zee-arm vormt eene ruime haven, die, uit een nautisch oogpunt beschouwd, veilig mag heeten, en die ook uit een militair oogpunt veilig moest worden door het daarstellen van vestingwerken. De haven kan uit Europa bereikt worden zonder straat Sunda of straat Bali aan te doen, en er bestaat dus zeer veel kans, dat zij steeds eenige gemeenschap met het moederland zal kunnen onderhouden, en dit te meer, daar de toestand der zee ten Z. van Java eene feitelijke en voortdurende blokkade onmogelijk maakt. Men begrijpt dat Tjilatjap, in verband met zijn doel, ruimschoots van allerlei krigs-behoeften zou worden voorzien. De mogelijkheid eener landing in de nabijgelegen Schildpadden-baai was in die dagen nog niet bekend, maar zij bestaat ook slechts in den W. moeson, en dan zijn de moeilijkheden, die de vijand, aan wal, in eene weinig bewoonde en bebouwde streek zou ondervinden, zóó groot, dat zijne onderneming inderdaad eene zeer overmoedige zou mogen heeten.

Ten einde nu de wegen, waarvan de vijand zich zou moeten bedienen, te kunnen vernielen en daarentegen wegen beschikbaar te houden, die aan de werking des vijands waren onttrokken, besloot men tot het daarstellen van een nieuwen zoogenaamden militairen weg, die geheel achter de bergketens moest loopen, welke Java van het W. naar het O. doortrekken. Die weg werd voor een gedeelte gevormd door den bestaanden grooten postweg en moest al de punten, tot het defensie-stelsel behoorende, onderling verbinden. Het is duidelijk dat de marcherende troepen veilige pleisterplaatsen moesten vinden, benevens magazijnen, waaruit zij zich van het noodige konden voorzien. Van afstand tot afstand moesten er derhalve op den militairen weg forten verrijzen, en al dadelijk werden daartoe vier punten aangewezen,

t. w. Malembang in het Bandongsche, Gombong in Bagleen, Ngawi in Madioen, en Melirip in het Soerabaijasche. Daarenboven bestonden er op den weg nog zeer goede forten te Djokjakarta, Klatten en Soerakarta, die om deze en andere ligt te bevroeden goede redenen in het stelsel van defensie werden opgenomen. Met den bouw der sterkten te Ngawi en Gombong werd al spoedig een aanvang gemaakt, en die spoed, zoowel als de keuze der beide punten, stond geheel in verband met den indruk, door den laatsten oorlog op Java nagelaten. In dien tijd toch waren zij brandpunten van den opstand geweest, en zij lagen te midden der gewesten, die in 1830 van de Vorstenlanden waren losgemaakt.

Behalve al deze maatregelen werden er nog andere genomen of ontworpen, tot het in goeden staat brengen der kustverdediging zoowel te Batavia, te Samarang en te Soerabaija, als op nog eenige andere plaatsen, en bovendien was men bedacht op midelen tot het erlangen van veilige havens voor onze oorlogs- en koopvaardijvloot. Tijlatjap moest een der havens zijn; straat Madura, verdedigd door het fort Erfprins en door nog andere werken op hare oevers te verrijzen, zou de tweede wezen, terwijl de positie van Onrust, gevormd door vier eilandjes en twee punten op den vasten wal, die van steenen batterijen of torens zouden worden voorzien, tot de derde was bestemd.

Dit waren — in groote trekken — de passieve middelen, die door VAN DEN BOSCH en VAN DER WIJCK ter verdediging van Java werden noodig geacht. Zij namen aan, dat al hunne vestingen moesten worden belegerd, en kwamen tot het besluit, dat de verovering van Java op die wijze ten minste vijf jaren zou vorderen en derhalve wel nimmer zou worden ondernomen. Met den bouw der sterkten werd aangevangen en ijverig voortgegaan; er kwam ieder jaar een vaste som voor buitengewone defensie-werken op de begroting van Oorlog, en men rekende in tien jaren gereed te zullen zijn. Doch, zoo als het met dergelijke berekeningen meer gaat, en de geraamde som, en de geraamde tijd werd overschreden. Er kwamen klagten in over den druk, opgelegd aan de inlandsche bevolking, die van heinde en ver in heerendienst moest opkomen om een goed deel der zoo belangrijke werkzaamheden te verrigten. Men had tijd gehad tot nadenken; men begon te

kritisieren, en een plan, dat aanvankelijk zóó schoon, zóó eenvoudig, zóó weinig kostbaar en zóó gemakkelijk uit te voeren scheen, begon allengskens in verdenking te geraken. Men beweerde vooral — en dit niet zonder grond — dat men met een geringer aantal en met minder kostbare permanente werken zou kunnen volstaan. Ook de Hooge Regering in het moederland vestigde hare aandacht op de zaak, en zond in 1844 den generaal von GAGERN naar Indië. Deze had in last een plaatselijk onderzoek in te stellen, met de autoriteiten te spreken en te overleggen, en ten slotte voorstellen te doen, waarop een eindbesluit kon worden genomen. Hoewel de generaal reeds in 1847 in Europa was teruggekeerd, zoo hadden toch de politieke gebeurtenissen van 1848, des generaals dood en de dood van Koning WILLEM II, die zich persoonlijk zeer met deze aangelegenheid bezig hield, ten gevolge, dat de beslissing eerst viel in 1853. — Het bouwen der sterkten, die von GAGERN overbodig achtte, was intuschen òf gestaakt, òf niet aangevangen; met dat der overige was men blijven voortgaan.

Het stelsel van verdediging, dat bij Kon. besl. van Augustus 1853 voor Nederl. Indië werd vastgesteld, kwam in de meeste opzigten overeen met dat, hetwelk van den BOSCH en van der WIJCK hadden ontworpen; het onderscheidde zich daarvan niettemin ten aanzien van een zeer kapitaal punt. Laat ons eerst nagaan, waarin de beide stelsels overeenstemden. De defensie der buitenbezittingen bleef ondergeschikt aan die van Java, en Java moest in de binnenlanden worden verdedigd. Deze hoofddenkbeelden werden dus gehandhaafd. Men bleef ook aannemen, dat de vijand vermoedelijk in Midden-Java zou landen, en de vesting Willem I, de schoone positie van Ambarawa benevens Tjilatjap als operatie-basis en veilige haven, behielden derhalve hunne volle waarde. In het bepaalde ten aanzien van Samarang en Soerabaija kwamen slechts wijzigingen van ondergeschikten aard, althans zoolang men die van het strategische of van het algemeen militair standpunt beschouwt. Hetzelfde kan gezegd worden over de inrigting van straat Madura tot veilige haven en over de positie van Onrust; deze laatste kwam echter op kleinere schaal, dan aanvankelijk bedoeld was, tot stand. De nieuwe militaire weg werd noodig erkend; in zijne rigting kwamen

eenige verbeteringen, maar de hechte forten met steenen reduits, langs zijne strekking gebouwd of nog te bouwen werden overbodig geacht. Teregt oordeelde men, dat veldverschansingen of tijdelijke werken ter gelegener tijd zouden kunnen volstaan. Ngawi was gereed en bleef dus bestaan; voor Gombong was nog slechts het steenen reduit voltooid, maar de verdere bouw werd gestaakt; de beide andere werden niet aangevangen. De meening, dat al de gebouwde of nog te bouwen vestingen zonder tegenspraak door den vijand moeten worden belegerd, geraakte op den achtergrond; men nam veel eer aan, dat hij ze zou laten observeren, en dat enkele, misschien als laatste acte der verovering, door een beleg zouden moeten vallen.

Tot nu toe derhalve, in beginsel, schier niets dan overeenstemming, maar ik maakte ook nog geene melding van de hoofdplaats, en deze moest blijven waar zij was. De zetel voor de hooge Indische regering, bij Brumbanan ontworpen, kwam te vervallen. Dit maakte inderdaad dat het nieuwe stelsel zich in een zeer belangrijk opzigt van het oude onderscheidde. Immers, de zekerheid dat de vijand ons in Midden-Java moest komen aanvallen — wij hebben het gezien — kon slechts verkregen worden door aan Batavia zijn overwegend belang geheel te ontnemen.

Ik zal later op dit onderwerp terug komen, en U thans in groote trekken mededeelen tot welke hoogte men op Java ongeveer is gevorderd met het daarstellen der passieve middelen van verdediging.

De strand-defensie en de citadel van Batavia zijn voltooid, maar eenige werken op voorname toegangen ten O. en W. der hoofdstad bestaan nog slechts in project.

Te Samarang is de citadel eveneens gereed, de strand-defensie zal nog eenige wijzigingen vorderen, ook moeten er nog voorzieningen worden getroffen tot het stellen van onderwaterzettingen.

Het voltooiën der vestingwerken van Soerabaja is zeer vertraagd geworden door het, overigens billijke, staken van den arbeid in heerendienst. Ik meen, dat daar nog belangrijke werkzaamheden zijn te verrigten. — De citadel is gereed. — Voorwaarts van de citadel, tusschen de monden van de Kalimaas en de Pagirian, is een groot maritiem établissement gevestigd met

een drijvend dok; eenige werken zijn daargesteld om dit établissement van de zeezijde te beschermen.

Aan straat Madura is, zoo ik goed ben ingelicht, nog niets gedaan dan het verkennen en opnemen der vaarwaters. Ik acht mij evenwel gerechtigd tot de bewering, dat die straat niet tot eene veilige haven zal zijn in te rigten, en dat langs die zijde de toegang tot Soerabaja niet is te stremmen dan met verbazende kosten en met het daarstellen van werken, die *meer* troepen tot bezetting zullen vorderen, dan wij daartoe met mogelijkheid ooit kunnen afzonderen.

Willem I is — of liever was — gereed. In de stelling van Ambarawa moesten echter nog een aantal werken worden opgericht, waaronder er zijn die moeten dienen tot het bekroonen van sommige hoogten, waardoor de vesting wordt beheerscht.

Ook te Tjilatjap is nog veel te doen overgebleven; alleen de werken op Noesa-Kembangan zijn geëindigd, maar die op den vasten wal van Java wachten, zoo ik mij niet bedrieg, nog steeds op hunne voltooiing. Door de mogelijkheid eener landing in de nabijgelegen Schildpadden-baai schijnen zij van meer beteekenis te zullen worden dan, en door VAN DER WIECK, en door VON GAGERN was bedoeld. Ook hier echter zal men noodwendig stuiten op de onmogelijkheid van het vinden der vereischte bezetting.

De militaire weg is nog niet afgewerkt; met een zeer moeilijk gedeelte, dat uit de Preanger landen, door het bergachtige, doorsneden en weinig bevolkte gewest Dajaloerhoer naar Banjoemaas leidt, is, wanneer ik mij niet bedrieg, nog geen aanvang gemaakt.

De krijgsmagt.

Tot nog toe spraken wij slechts over vestingen, forten en schansen, maar het wordt tijd ook een woord over de active strijdmiddelen in het midden te brengen. Men rekent een bedrag van ruim 39 000 man troepen noodig te hebben om N. Indië tegen eenen Europeschen vijand te kunnen verdedigen; daarom zijn omstreeks 7 100 man bestemd om op de buitenbezittingen verdeeld te blijven, 15 900 man voor de bezettingen der vaste positiën op Java, alsmede voor de politiedienst op dat eiland, en 16 050 man voor

het mobiele leger. Onder de sterkte van het mobiele leger is begrepen de bediening van 52 stukken veldgeschut en 16 handmortieren, ongerekend die voor het positie-geschut, dat te Willem I voor de stelling van Ambarawa zal beschikbaar zijn.

Men denkt het leger te verdeelen in drie brigades en eene reserve-brigade, die alle uit de drie verschillende wapens zullen zijn zamengesteld; bovendien zal er, gelijk van zelf spreekt, ook nog een korps reserve-kavallerie, eenige batterijen reserve-artillerie, en een reserve-park aanwezig zijn, benevens een paar kleine observatie-korpsen voor landstreken, die vermoedelijk niet tot het tooneel van den oorlog *zullen* — toch zouden *kunnen* behooren.

Bij de aanvankelijke opstelling van het mobiele leger zal in het oog gehouden worden, dat de hoofdaanval waarschijnlijk op Mid-den-Java zal geschieden, maar dat men niettemin in staat moet wezen Batavia de hand te reiken, en ook gereed moet zijn elders heen te snellen, wanneer de vijand op eenig ander punt zijne landing bewerkstelligde.

Ten einde zeker te zullen zijn het leger op het bedreigde punt te kunnen vereenigen, rekende men er op de troepen per aste te voeren. Wij hebben echter reeds aangetoond, dat men ten deze op eene hersenschim zou hebben vertrouwd.

Wij zien dus, dat men een veldleger van ruim 16 000 man tegen eenen aanvaller, die 25 000 man sterk zal zijn, op de been wil brengen. Indien men overweegt, dat die aanvaller al dadelijk zware verliezen zal lijden door het klimaat, door vermoeijenissen en ontberingen; wanneer men bedenkt, dat hij zich ergens aan het strand vestigen en daar troepen achterlaten moet, en verder in aanmerking neemt, dat hetzelfde op meer andere punten in zijnen rug zal dienen te geschieden, naarmate hij voorwaarts rukt, dan kan men toegeven dat het opgenoemde cijfer voldoende zal wezen.

Het hooger te stellen, zou bovendien niet mogelijk zijn geweest, want nu reeds kunnen de vestingen en vaste positiën niets meer dan de hoog noodige bezettingen erlangen, en toch zal er, bij het ontstaan van eenen oorlog, aan het getal van 39 000 man troepen, dat de verdediging in N. Indië eischt, een bedrag van ongeveer 12 000 man te kort komen.

Deze leernte — hoezeer zij dringend voldoening eischt — is

niettemin zeer goed te verklaren en te verschoonen. Bij het vaststellen van het thans vigerend systeem van verdediging, werd aan het N. Indisch leger zijne tegenwoordige sterkte gegeven, waardoor het in staat werd gesteld aan al de eischen van den vredes-toestand — d. i. vredesloestand tegenover Europesche magten — gevolg te geven. Het is dan ook sterk genoeg om — wanneer geene zeer buitengewone omstandigheden in het leven treden — de rust in N. Indië te handhaven en alom ons gezag te doen gelden. Ik ben thans niet genoeg meer met al de bijzonderheden van het krijgswezen in N. Indië bekend, om niet in het midden te moeten laten of het leger aldaar welligt niet een à twee bataillons, of een à twee batterijen meer of minder sterk zou kunnen zijn, maar zeker is het, dat men in N. Indië, evenmin als in eenig ander land der wereld, dat onder eene beschaafde Regering leeft, in vredestijd al de troepen op de been kan hebben, die eene uiterste krachtsinspanning in tijd van oorlog zou vorderen. Ik geloof dat het overbodig zal wezen, dat thema verder uit te werken; mijne hoorders zullen het met mij wel zeer natuurlijk vinden, dat men het Indische leger niet voor goed met 12 000 man heeft versterkt, ten einde die beschikbaar te hebben, wanneer men vroeg of laat door eene Europesche mogendheid mogt worden aangevallen. Men wilde dan ook op eene andere wijze in de behoefte voorzien. Gelijk men in Europa behalve de eigenlijke legers, onder den naam van schutterij, landweer, militie enz. korpsen heeft, die in vredestijd slechts worden geoefend, om verder in hunne haardsteden te blijven en alleen in oorlogstijd opgeroepen te worden, zoo heeft men ook op Java, onder den naam van pradjoeirts, een korps willen daarstellen, dat het leger eventueel op de vereischte sterkte zou kunnen brengen.

Wanneer men zich herinnert hetgeen door mij werd gezegd over den toestand en de heerschende begrippen op Java in de dagen, waarin men het defensie-stelsel begon te ontwerpen; vooral wanneer men zich te binnen brengt, wat ik aanvoerde betrekkelijk de toenmaals zoo wel bewezen trouw en ijver der inlandsche grooten in de Gouvernements-landen, dan zal men het zeer natuurlijk vinden, dat 'iets dergelijks met hunne hulp toen alleszins mogelijk werd geacht. Zelfs tijdens de inspectie-reis van den generaal VON GAGERN werd die mogelijkheid op Java nog zoo weinig be-

twijfeld, dat ook deze er van doordrongen geraakte, en dat in het Kon. besluit van 1853, waardoor zijne voorstellen tot uitvoering kwamen, ongeveer gezegd wordt: „Het beginsel van heffing van pradjoerits en militaire organisatie daarvan zal moeten worden vastgehouden, want daarop steunt de mogelijkheid het leger, bij overgang van vredes- op oorlogsvoet, langs geleidelijken weg aanmerkelijk uit te breiden.” Toen men evenwel in 1855, en derhalve ruim 20 jaren nadat het denkbeeld was gerezen, tot de toepassing er van zou overgaan, stiet men op een aantal bezwaren. Eene Commissie van residenten, waaraan ik de eer had als adviserend lid en secretaris te zijn toegevoegd, bragt niettemin eene *Ontwerp-regeling* tot stand. Uit die regeling had veel goeds kunnen voortvloeijen, maar een hoofdvereischte was, dat de landzaten er zich gedwee aan onderwierpen, en hiervan achtte de Commissie zich niet verzekerd. — Zij verklaarde dan ook uitdrukkelijk, dat zij slechts had gehoorzaamd aan een gegeven bevel, dit bevel naar haar beste weten had uitgevoerd, maar voor de gevolgen niet aansprakelijk wilde zijn. Ook de Raad van Indië had ernstige bedenkingen, en de ijverigste voorstanders van het beginsel lieten den moed reeds zakken, toen nog bovendien de opstand in Britsch-Indië uitbrak. Bij al de reeds aanwezige bezwaren voegde zich nu de alleszins gewettigde vrees voor het bezigen van veel inlandsche troepen, met de overtuiging dat er thans minder spoed noodig was bij het nemen van een besluit. Een en ander gaf aanleiding dat de zaak werd geschorst, zonder dat er — voor zooveel ik weet — tot den huidigen dag op is teruggekomen. — Men moet zich echter gelukkig achten, dat deze hoogst belangrijke aangelegenheid in der tijd op Java ernstig is ter sprake gebragt en van alle zijden werd bekeken. Men behoeft zich thans geene illusiën meer te vormen over het vinden dier 12 000 man uit de inlandsche bevolking, want hetgeen men toen bedenkelijk heette, mag thans veilig onmogelijk worden genoemd. Misschien dat meer schrandere breinen gelukkiger zouden wezen, maar ik beken dat ik, met de opgedane ondervinding, het vraagstuk sedert lang in ontkennenden zin acht uitgewezen. Behalve op hetgeen reeds werd aangevoerd, wijs ik, tot staving mijner meening, niet alleen op den geheel anderen geest en op de geheel andere regerings-beginselen die thans op

Java worden aangetroffen, maar ook op de geheel andere opleiding, die men sedert het invoeren der getrokken wapenen aan de troepen te voet behoort te geven. Als men er hier te lande reeds aan wanhoopt der schutterij ooit eenen graad van geoefendheid te kunnen geven, die haar zal vergunnen zich met vrucht bij het veldleger aan te sluiten, dan mag men met oneindig meer reden wanhopen van Javaansche schutterijen — al waren zij overigens bestaanbaar — korpsen te vormen, die tegen Europeesche vijanden zijn aan te voeren.

Het spreekt overigens van zelf, dat wij de ontbrekende 12 000 man evenmin uit Nederland kunnen zenden. Behalve dat zij gevaar zouden loopen door eenen overmagtigen vijand gedurende de reis gevangen te worden genomen, zouden wij ze hier niet kunnen missen, of wellicht niet eens bij elkaar kunnen brengen, daar onze militie niet in de overzeesche bezittingen mag worden gebezigd. Daar nu het behoud van Java ons groote opofferingen waard moet wezen, zou men, om uit dat moeilijke dilemma te geraken, *toch* nog in overweging kunnen nemen, het permanente leger aldaar langzamerhand met 12 000 man te versterken en voortaan op die sterkte te houden. Onderzoeken wij dan, of dit met kans op goeden uitslag zou kunnen geschieden. De geldkwestie kunnen wij hier buiten beschouwing lateu, want het eischt geen betoog dat de maatregel een zeer kostbare zou wezen; eene vaste jaarlijksche uitgave van ongeveer 3 millioen zou er mede verbonden zijn. Wil het Nederlandsche volk die uitgave doen, dan blijft slechts de vraag over, of wij op den duur de manschap beschikbaar zouden hebben. Te dien opzichte heb ik vroeger en elders reeds het navolgende gezegd: Het leger hier te lande is, met inbegrip der militie, organiek sterk ongeveer 61 000 hoofden; het Europeesch gedeelte der Oost- en West-Indische legers zal nagenoeg sterk zijn 13 000 hoofden, zoodat Nederland, met 3½ millioen zielen, in het geheel op eene uit Europeanen bestaande landmagt rekt van omtrent 74 000 hoofden. Hieronder zijn, zooals gezegd is, onze miliciens begrepen, maar deze worden even goed door het volk geleverd als de vrijwilligers, en men mag hen dus niet buiten beschouwing laten, wanneer men onderzoeken wil — gelijk mijn voornemen is — of dat volk ook op weg is om boven zijne krachten te gaan bij het onderhouden van zijn krijgswezen.

Zien wij nu wat andere landen wel zouden moeten doen, om bij Nederland niet achter te staan.

Rusland, met ruim 67,5 millioen zielen, zou moeten hebben ongeveer 1 428 000 soldaten, doch heeft er slechts even 1 millioen.

Oostenrijk, met 35 millioen zielen, zou moeten hebben ongeveer 740 000 man, doch heeft slechts ongeveer 600 000.

Frankrijk, met 37,5 millioen zielen, zou moeten hebben ongeveer 793 000 man, doch heeft er nog geen 758 000.

Engeland, met 29 millioen zielen, zou moeten hebben 600 000 man, doch heeft er nog geen 221 000.

Het is bekend, dat het Engelsche leger geheel uit vrijwilligers bestaat; als wij nu alleen onze vrijwilligers in rekening brengen, dan zou Engeland nog moeten hebben 284 000 man in plaats van de genoemde 221 000, die het werkelijk heeft.

België, met 4,836 000 zielen, zou moeten hebben 102 000 man, doch heeft slechts ruim 86 000.

Men zou de berekening nog verder kunnen voortzetten, maar steeds soortgelijke resultaten bekomen, en het blijkt derhalve, dat de Nederlandsche krijgsmagt te land nu reeds in verhouding de sterkste is in Europa. Geen ander land vraagt zooveel soldaten aan zijne bevolking, en het mag dus geene bevreemding baren, dat wij zooveel moeilijkheden ondervinden in het voltallig houden van het cijfer vrijwilligers, dat wij organiek behoeven zoowel hier te lande als in Indië. Wanneer wij nu aannemen, dat de meergenoemde 12 000 man, die wij tot de verdediging van Java te kort komen, slechts voor de helft uit Europeanen dienen te bestaan, dan zouden die moeilijkheden natuurlijkerwijs nog belangrijk aangroeijen. Men mag dan ook wel rijpelijk nadenken, alvorens het besluit te nemen om de krijgsmagt nog meer uit te breiden, en het betoogde leert dunkt mij alleszins:

1°. dat wij in Indië, buiten overwegende noodzakelijkheid, niet tot vergrooting van ons gebied mogen overgaan, dewijl eene vermeerdering der krijgsmagt daarvan een onafscheidelijk gevolg is, en

2°. dat het tegenwoordige defensie-stelsel van Java de belangrijke leemte heeft, dat het meer troepen eischt dan wij daartoe met mogelijkheid kunnen afzonderen.

Verdere beschouwingen oer het bestaande stelsel van verdediging.

Keeren wij thans tot Batavia terug. — Wij hebben gezien, dat het tegenwoordige stelsel van defensie de verplaatsing van de hoofdstad naar de binnenlanden niet eischt. Er is niettemin bij aangenomen, dat de Hooge Indische Regering, bij het uitbreken van eenen oorlog met Europeesche vijanden, haren zetel van dáár naar Midden-Java, en wel naar Kedong Kobo, in Bagleen, moet overbrengen. De daartoe noodige gebouwen moeten reeds in vredes-tijd worden opgerigt. De generaal VON GAGERN had daarbij voorgesteld, Weltevreden te versterken door eene aarden omwalling met natte grachten, en op de hoeken vier gekazematteerde forten met bomvrije reduits. De reeds gebouwde citadel Prins Frederik zou een dier forten zijn. Het garnizoen voor die plaats zou 4 000 man bedragen. De binnenruimte omsloot schier alle militaire gebouwen en het paleis, waarin de gouvernements-bureaux zich thans bevinden. Een bombardement van zoodanig eene ruime plaats zou nimmer algemeen kunnen zijn, zoodat dan ook geene bomvrije gebouwen dan die in de forten vereischt werden. Het geheel zou ten N. en O. door onderwaterzettingen gedekt worden. Geene andere militaire inrigtingen en magazijnen zouden te Batavia blijven, dan die voor de plaats zelve waren benoodigd. De generaal geloofde niet aan eene belegering van Weltevreden, als deze plaats naar zijn project zou zijn versterkt; hij hield het er voor dat de vijand zijne aanvallen dan liever zou rigten op Midden-Java.

Terwijl de voorstellen van den generaal VON GAGERN in Nederland op beslissing wachtten, had de hertog van SAXE-WEIMAR het bevel over het Indische krijgswezen aanvaard. Door dezen was inmiddels in bedenking gegeven om Java te Buitenzorg te verdedigen. Z. H. wilde aldaar eene sterke positie doen verrijzen, die den zetel der Hooge Regering en al de militaire établissements van Batavia zou bevatten. Noch Batavia, noch Weltevreden zou alsdan aan den vijand worden betwist.

Men ontving in Indië bevel deze projecten uit te werken en ze, met globale begrootingen, aan het Opperbestuur in Nederland terug te zenden. Maar intusschen was Nieuw-Batavia (Weltevreden enz.) zoodanig met reuzenschreden vooruitgegaan, dat het door de uitvoering van VON GAGERN'S project — onder aanwending van

millioenen schats tot onteigeningen — weder voor een goed gedeelte had moeten worden verwoest. Met het plan van den Hertog was het niet beter gesteld; ook te Buitenzorg zou zeer veel aan onteigeningen, en nog belangrijk méér aan nieuwe gebouwen moeten worden besteed. De toenmalige kommandant van het leger in N. Indië — die destijds nog de zekerheid niet had, dat het plan aangaande de pradjoeirts niet kon worden verwezenlijkt — vermoedde dat geen dezer beide projecten kans op verwezenlijking had, en stelde dien ten gevolge een derde voor. De hooge belangrijkheid der plaats in aanmerking nemende, wilde hij dat zij hardnekkig zou worden verdedigd; met het oog op hare voortgaande ontwikkeling, wilde hij daartoe echter geene nieuwe permanente werken doen verrigten. Hij wilde tot die verdediging meer troepen en voorts slechts tijdelijke en passagère verschansingen bezigen benevens al die hulpmiddelen, die de kunst van den veld-ingénieur zoo ruimschoots aan de hand doet. Er moest steeds een plan gereed liggen om Batavia naar die begrippen te verdedigen, een plan dat herzien en gewijzigd moest worden, naarmate de toestand van het zich voortdurend ontwikkelende Batavia zich eveneens wijzigde. De verboden kring rondom de citadel, die sedert lang niet meer was ontzien, zou worden gehandhaafd, en bij dit fort zou, op het ruime Koningsplein, een geretrancheerd kamp komen, waarin de verdedigers een uiterst toevlugtsoord zouden vinden, en zich staande zouden houden tot onze in Midden-Java geplaatste hoofdmagt was toegesneld.

Geen der drie hier besproken plannen werd echter in Nederland goedgekeurd, en het ontwerpen van nieuwe door het Opperbestuur bevolen. Hoe ver men daarmede is gevorderd, bleef mij onbekend, maar zeker is het, dat de toestand van Batavia's verdediging nog is, gelijk zij door VAN DER WIJCKS inzichten en handelingen aanvaankelijk werd geregeld. Zijne citadel ligt daar, verscholen tusschen allerlei gebouwen waarmede men haar heeft omringd, als een raadsel voor een ieder, die onbekend is met de oorzaken harer wording.

Eene kleine uitweiding zij mij hier veroorloofd.

De geschiedenis der defensie van Batavia, die in vele opzichten overeenstemt met de geschiedenis der defensie van geheel Java, mag wel ten bewijis gelden van het nadeel, voortvloeiende uit de

omstandigheid, dat het beleid onzer Indische krijgssaken niet aan dezelfde handen is toevertrouwd, waarin de Nederlandsche rusten. Over een aantal belangrijke onderwerpen met de verdediging van Indië in verband staande, zijn riemen papier vol geschreven, en nog zijn zij onbeslist; maar dan is er een nieuwe kommandant van het leger opgetreden, dan eene nieuwe Gouverneur-Generaal, en dan een nieuwe Minister van Koloniën; ieder hunner heeft zijne eigene zienswijze of althans, voor zooveel de beide laatsten aangaat, zijne eigene bezwaren, en de projecten reizen heen en weder tusschen 's Hage en Batavia; er wordt telkens in gewijzigd en veranderd, en als men meent gereed te zijn, dan ontdekt men dat na verloop van zooveel jaren de omstandigheden, waarop die projecten rustten, niet meer aanwezig zijn.

Had nu de Minister van Oorlog te beslissen, dan was er ten minste een einde aan al die aarzelingen van Gouverneurs-Generaal en Ministers van Koloniën, autoriteiten, die in deze met eene zware verantwoordelijkheid zijn belast, zonder vaak de vereischte kennis van zaken te bezitten; dan was er ten minste slechts één persoon, wiens aftreden op dat alles van invloed kon zijn; en dan nog bleven er in zijne bureaux — waar geene zoo gestadige afwisseling van personen plaats heeft als in de Indische — traditiën en gevestigde begrippen heerschen, die veel kans zouden hebben door een volgend Minister te worden geceld.

Intusschen is de verdediging van Batavia, en in verband daarmee de verdediging van Java, nog niet geregeld, en bij de regeling er van kan men, vooral sedert de projecten van den generaal VON GAGERN onuitvoerbaar zijn gebleken, slechts van twee gronddenkbeelden uitgaan, t. w.: Batavia blijft de hoofdstad van Nederlandsch Indië, of zij blijft het niet. Gaan wij dus onderzoeken wat in deze wenschelijk en mogelijk is. Ik doe vooraf opmerken, dat hetgeen in de dagen van VAN DEN BOSCH en VANDER WICCK had kunnen geschieden, thans niet meer zoo gemakkelijk zou gaan. Ik heb het reeds gezegd: toen dacht men in Indië vrij wat minder aan regten dan aan pligten, en de laatste werden nog al breed uitgemeten. Een bevel aan de factory der N. Handelsmaatschappij en aan de Bank van Java om naar Soerabaija te verhuizen, zou o. a. zonder veel tegenspraak uitgevoerd zijn. Tegen-

woordig echter, en niet eens in aanmerking nemende de uitbreiding die de handel te Batavia inmiddels onderging, zou ik daarop niet durven rekenen. De geest des tijds is te veel veranderd.

Maar ik ga verder en beweer, dat het zelfs aan VAN DEN BOSCH, al had hij terstond handen aan het werk geslagen, niet gelukt zou zijn Batavia te maken tot hetgeen hij bedoelde, en elders eene nieuwe hoofdstad te doen ontstaan. Ik beweer dat, dewijl de hoofdstad van N. Indië juist ligt op de plek, waar zij om honderd redenen behoort te liggen, en dewijl een maatregel, die slechts geboden wordt door de eischen van eenen abnormalen toestand — dien van oorlog met Europesche vijanden — een groot aantal bezwaren zou na zich slepen tijdens den normalen toestand — dien van vrede met alle Europesche magten, maar bestendigen oorlog met Indische volken.

Ik geloof niet dat hoofdsteden — evenmin als andere steden — worden gesticht. Men moge op eene enkele uitzondering kunnen wijzen, maar in 't algemeen vormen en ontwikkelen zij zich als zoodanig, dewijl door een zamenloop van te voren niet te berekenen omstandigheden aan al de voorwaarden tot die vorming en ontwikkeling wordt voldaan. Behelst deze stelling waarheid, dan ligt alleen in het feit, dat Batavia de hoofdstad is van N. Indië, ook het bewijs opgesloten, dat zij recht heeft dit te zijn, en dat geene andere plaats in voldoende gunstige omstandigheden verkeert om haar als zoodanig te vervangen. Maar ik wil dit bewijs ook langs eenen anderen weg leveren. Batavia is de eerste N. Indische haven, die door schepen, uit Europa komende, kan worden bereikt; de reis naar Batavia is dus ook in den regel korter en goedkooper dan die naar eenige andere haven in die oorden. Batavia ligt in het centrum onzer O. Indische bezittingen; d. w. z. niet als men dat centrum bepaalt op wiskunstige wijze, maar wel als men let op de meerdere of mindere belangrijkheid der eilanden buiten Java, door ons bezet. In vroeger jaren, toen wij Ceylon bezaten en nog uitgestrekte bezittingen hadden op het vaste land van Indië, was dit in nog hooger mate het geval. Uit het reeds aangevoerde blijkt voldoende, dat Batavia eene aanzienlijke handelsplaats moest worden, en dat het geene bevreemding mag baren haar onder de N. Indische koopsteden de eerste plaats te zien innemen. Het aanwezig zijn aldaar der Bank en der factory van de N. Handelsmaatschappij

is geenszins *oorzaak*, maar slechts *gevolg*. Het willekeurig en oppermagtig verdrijven dier inrigtingen naar elders zou zeer in strijd zijn geweest met hare belangen en die van den handel, maar het zou den handel daarom nog niet hebben doen volgen; integendeel, er zou zeer spoedig eene nieuwe Bank te Batavia zijn verzezen, en de Handelmaatschappij zou er even goed groote zaken gedaan hebben, al ware haar hoofdzetel ook te Soerabaija gevestigd geworden. — Batavia is voorts de eenige stad in Indië, die in vaste en directe stoomgemeenschap is, zoowel met Britsch-Indië als met al de punten van onzen Archipel, die door geregelde en periodieke stoomvaart met Java zijn verbonden. Brieven en berichten uit Europa, uit de Britsche bezittingen in Indië en uit een goed deel der onze, worden daar het eerst ontvangen. — Het is het punt, waar een ieder, die zich naar Indië begeeft, voet aan wal zet; dat ambtenaren en officieren, die verplaatst worden, doorgaans en meestal moeten aandoen, om er gelegenheid tot het vervolgen hunner reis te zoeken. Het biedt derhalve aan den Gouverneur-Generaal en aan al de andere hooge autoriteiten de gelegenheid een groot aantal hunner ondergeschikten te zien, met hen te spreken, hen te leeren kennen, hunne meeningen te hooren over hangende zaken, hun bevelen te geven, of reeds gegeven bevelen nader toe te lichten, enz. enz. — Vele der zaken, benoodigd voor het personeel en materiëel der zee- en landmagt, voor het passieve defensie-wezen, voor den waterstaat en de dienst der publieke werken, worden nog altijd uit Europa ontboden. Door de reeds beschreven ligging van Batavia komen al die zaken — wanneer ze niet opzettelijk ten dienste van andere en bepaald aangewezen plaatsen zijn gevraagd — daar als van zelf aan. Zij worden er ontscheept, opgeborgen, en later, in verband met de behoefte, naar verschillende punten van ons uitgestrekt gebied verzonden. Uitgebreide magazijnen en belangrijke werkplaatsen zijn dan ook te Batavia aanwezig, onverminderd de grootsche militaire inrigtingen die te Soerabaija zijn tot stand gebracht. Mogten die magazijnen, mogten die werkplaatsen het een of ander artikel, waaraan dringend behoefte is, niet kunnen leveren, dan heeft Batavia met zijn handel, met zijne talrijke en nijvere Europeesche en Chinesche bevolking, nog zooveel hulpbronnen, dat men er doorgaans in slaagt, zich het noodige te verschaffen. —

Op de reede van Batavia waait de vlag van den bevelhebber der Indische zeemagt, en ligt steeds een groot aantal schepen van de oorlogs- en koopvaardij-marine ten anker. In het nieuwe gedeelte der stad en hooger op, te Mees ter Cornelis, bevinden zich troepen van alle wapens en diensten met — gelijk wij zagen — alles, wat zij in verschillende omstandigheden kunnen behoeven. Een gedeelte dier troepen is steeds marchvaardig. Brengt de post of de telegraaf berigt, dat ergens gevaar dreigt of dat de sterke hand ergens benoodigd is, dan belet niets ze onmiddellijk in beweging te stellen, zelfs naar de meest verwijderde punten van den Archipel. Ik zelf heb bijgewoond, dat de kommandant van het leger des avonds te elf uur bevel kreeg troepen te laten marcheren, en dat zij den anderen morgen te zes uur reeds waren ingescheept.

Ik zou de lijst der voordeelen, waardoor Batavia zich aanbeveelt tot het zijn en blijven der hoofdstad van N. Indië, de zetelplaats niet alleen der Hooge Regering, maar ook van alle andere autoriteiten aldaar, nog verder kunnen uitbreiden. Gewis zouden eenige dier genoemde of nog te noemen voordeelen ook elders worden aangetroffen, maar zij, die eenigszins met N. Indië bekend zijn, zullen moeten toegeven, dat zij nergens zóó vereenigd voorkomen.

Maar wat men ook elders moge vinden, Batavia bezit ééne hoedanigheid, waarop ik in de laatste plaats nog de aandacht wil vestigen, eene hoedanigheid, die aan geene andere verblijfplaats der Hooge Regering in N. Indië eigen zou wezen. Batavia is, in de verbeelding der bewoners van den Archipel, omstraald met eenen luister, die het verheft tot het palladium waarmede, naar hunne begrippen, ons zijn in Indië staat of valt. Reeds sedert meer dan twee en een halve eeuw was Batavia het verblijf van den Grooten Heer, die uit naam der magtige Compagnie niet alleen gebiedt over leven en dood, maar, wat in hunne oogen nog meer is, ook Vorsten onttroont en in het stof werpt, of weder verheft en aan het hoofd der volken plaatst. Uit Batavia gewerd hun gedurcde eene lange reeks van jaren oorlog of vrede, kommer en ellende of voorspoed. Uit Batavia werden vaak hunne inwendige aangelegenheden, de betrekkingen die zij onderhielden met hunne bureu, of die zij mogten onderhouden met Europeesche

natiën, geregeld. Uit Batavia werden zij soms gedwongen hunne zeden en gebruiken te veranderen, wanneer die in strijd waren met onze belangen of met de eischen der beschaving. Tegen bevelen uit Batavia hielp geen verzetten; Batavia moet steeds gehoorzaamd worden; Batavia is alvermogend. Met het verlies van Batavia, verliest de Nederlandsche naam zijne majesteit, en zal voor den inlander het uur daar zijn, om zich te verstaan met onze vijanden.

En waant niet M. H., dat hetgeen ik U hier mededeel eene persoonlijke opvatting, eene zoogenaamde subjectieve meening is van den spreker! Het zij verre. In den laatsten Javaanschen oorlog is deze zienswijze der inlanders ons bepaald gebleken. De hardnekkige pogingen, door DIEPO NEGORO in het werk gesteld, eerst om den kraton van Djokjokarta te bemagtigen, en daarna om zich in den ouden kraton van Pleret staande te houden, wekten de bevreemding der onzen, dewijl zij meenden dat hij zijne krachten op eene ons meer nadeelige wijze kon aanwenden. Het bleek toen dat, naar de overtuiging der Javanen, bevelen meer kracht en meer aanspraak op naleving hebben, naarmate zij uitgaan van plaatsen, waaruit de bevolking langer gewoon is bevelen te ontvangen. Het bleek, dat er in hunne oogen eene soort van magischen samenhang bestaat tusschen den bevelende en de plaats, waaruit hij beveelt. Is die plaats gewoon de daaruit gegeven bevelen zonder tegenspraak te zien gehoorzamen, dan moet ook hij gehoorzaamd worden, die daarin meester is.

Ik hoop mijne Hoorders overtuigd te hebben, dat Batavia — zonder dat vroegere of latere regeringen eenen enkelen maatregel behoefden of behoeven te nemen om dit opzettelijk te bevorderen — steeds gewceest is en steeds zijn zal de meest gewigtige stad van N. Indië, en eene niet minder gewigtige, ja onmisbare wapenplaats voor West-Java en den geheelen Westelijken Archipel. Ik hoop bovendien er hen toe gebragt te hebben ook mijne overtuiging te deelen, dat niemand in staat zou wezen aan Batavia dit hooge belang te doen verliezen, zonder althans onze algemeene belangen in Indië op hoogst nadeelige wijze aan te randen.

Voor hen evenwel, die nog mogten gelooven, dat bijv. een andere DAENDELS er niettemin wel in slagen zou eene residentieplaats voor de Hooge Regering te stichten, wier ligging zoowel

met onze algemeene belangen als met de belangen der defensie strookte, en dat een landvoogd van dien of soortgelijken stem-pel in de binnenlanden ook wel eene goede wapenplaats voor West-Java en den Westelijken Archipel zou weten te vinden, wil ik nog kortelijk nagaan, wat van dergelijk pogen het gevolg zou wezen.

Wij hebben reeds gezien, dat het bij eenen oorlog tegen Europeesche vijanden niet anders dan heilzaam kan wezen, wanneer de zetel der H. Regering ergens achter den bergketen, die Java van het Westen naar het Oosten doorloopt, is gevestigd. Wij hebben ook gezien, dat onze militaire hulpbronnen dan, bij het aangenomen stelsel van verdediging, zoo ver mogelijk van het strand behooren te zijn verwijderd. Voor den toestand van oorlog, voor den abnormalen toestand, kan men derhalve niet beter wenschen. Maar hoe dien wensch te vervullen? Als men in Nederland den zetel der H. Regering eensklaps wilde verplaatsen naar Amsterdam, of al ware het naar Muiden of Naarden, dan zou men beginnen met te beschikken over de rijksgebouwen; men zou voorts huizen huren, requireren, onteigenen, in een woord, men zou, zij het ook met hulp der wetgevende magt, in korten tijd er toe geraken, alles onder dak te brengen en op voldoende wijze in te rigten. Het overbrengen der militaire hulpbronnen naar elders zou nagenoeg op dezelfde wijze kunnen gelukken.

Niet alzo in N. Indië. Op die punten van Java, die tot het beoogde doel zouden in aanmerking komen, vindt men of — in den meest letterlijken zin van het woord — niets, gelijk nabij Brambanam, of slechts onbeduidende rijksgebouwen, en geene particuliere huizen voor Europeanen geschikt, gelijk te Kedong Kebo. Men huurt, requireert of onteigent derhalve ook *niets*, maar men begint met op den bodem de plaatsen af te bakenen, waar men de gebouwen, voor bureaux, archiven en woningen wil doen verrijzen. Men besteedt die gebouwen vervolgens niet aan, want er zouden geene aannemers voor worden gevonden, maar *men* — d. i. het rijk — laat ze optrekken door zijne militaire of civiele ingenieurs, die dan nog moeten beginnen met hout te laten hakken en zagen in de bosschen, met kalk te laten branden, steenen te laten bakken, enz. enz. Tot dit alles is veel tijd, veel geld en veel vrijwillig werkvolk noodig en dit laatste —

men zegge wat men verkicze — is op Java nog altijd een zeer schaarsch artikel. Hierbij komt nog, dat als die reuzenarbeid eindelijk gereed zou wezen, en vermoedelijk in 10 à 20 jaren tijds, met het geheele batig slot van twee of drie dier jaren, zou verslonden hebben, Java zich physisch en psychologisch, of m. a. w. wat de gesteldheid van zijnen bodem en de daarop gevestigde maatschappij betreft, zoodanig ontwikkeld en vervormd kon hebben, dat de genomen maatregel bij slot van rekening blijken kon nog slechts een halve of misschien wel een geheel overbodige te zijn.

Doch nemen wij het gunstigste geval aan, en veronderstellen wij, dat hij volkomen geslaagd ware, en dat voor den meer genoemden abnormalen toestand alles naar wensch ware geregeld; gaan wij dan na, wat van dit alles de gevolgen voor den normalen toestand zouden wezen.

Door den normalen toestand versta ik — men herinnere zich bij hetgeen ik vroeger zeide, onze O. I. geschiedenis gedurende de laatste 50 jaren — vrede met alle Europesche magten, maar bestendigen oorlog in Indië, dan eens met dit, dan eens met een ander volk. Men zal het mij toegeven, dat het niet slechts voor ons aanzien in Indië, maar vooral ook met het oog op ons aanzien in Europa, van het hoogste gewigt is, dat in onze verwickelingen met Indische volkeren krachtig en met spoed worde opgetreden. Weten wij geene voldoende en prompte bescherming te verleenen aan de personen der in Indië gevestigde Europeanen, of aan de belangen van hunnen handel en nijverheid, dan zullen wij niet alleen met meer en meer verwickelingen in Indië hebben te kampen, maar ook weldra in moeilijkheden geraken met Europesche regeringen, wier onderdanen in het conflict betrokken zijn. Onze flauwheid, of om het regte woord te noemen, ons pligtverzuim zal ons doen minachten, en wij zullen meer blootstaan aan aanvallen van Europeanen, naarmate wij de Indische bevolkingen minder in toom weten te houden.

Dit laatste zou m. i. een onvermijdelijk gevolg zijn van den besproken maatregel. Men oordeele.

Het Hooge Bestuur zou aanmerkelijk later de berigten ontraan, die uit Europa, Britsch-Indië en alle oorden van den Indischen Archipel geregeld te Batavia aankomen. Die berigten toch,

zouden in ieder geval aan eene strandplaats, en hoogstwaarschijnlijk te Batavia blijven aankomen, want de gemeenschap, die Batavia met al die oorden onderhoudt, is een natuurlijk gevolg van zijne ligging, van zijn handel en van zijne nijverheid.

De bevelen, die de Gouverneur-Generaal noodig zal achten te geven, zullen eveneens later hunne bestemming bereiken; hij zal minder goed zijn ingelicht, dewijl hij minder gelegenheid heeft personen te spreken, die met den toestand ter plaatse bekend zijn; zijne beschikkingen loopen gevaar minder goed te zijn, en zullen stellig later tot uitvoering komen.

De militaire hulpbronnen, thans te Batavia aanwezig, zullen eveneens naar de binnenlanden zijn overgebracht. Ook dit moet noodwendig tot oponthoud en vertraging leiden. Uit alles zamen genomen moet voortvloeijen, dat men zwaartillender zal worden in het nemen van besluiten tot handhaving van ons gezag, en trager in de uitvoering er van, als ze eindelijk zijn genomen. Ons aanzien in het oog der wereld kan daardoor niet winnen; het moet, het zal er door lijden.

Nu moet ik nog wijzen op de schier dagelijksche bezwaren en ongelegenheden, die een gevolg zouden zijn van het overbrengen naar de binnenlanden van de militaire hulpbronnen, nu te Batavia vereenigd.

Alles, wat thans aldaar uit Nederland aankomt en ontscheept wordt, zou terstond naar die binnenlanden moeten worden overgebracht. Dit zelfde zou het geval blijven, al kon de ontscheeping ook zonder groot bezwaar op eenig ander punt der kust plaats hebben, want men houde vooral in het oog, dat er, behalve te Soerabaija en Tjilatjap, geene groote wapenplaatsen meer aan het strand zouden worden gevonden, en dat men den W. hoek van Java, om meer dan eene reden, niet van magazijnen ontbloot kan laten.

Is er dan aan het een of ander behoefte, hetzij op eenig eiland buiten Java, hetzij in eene onzer vestigingen op Java, eene behoefte, die overigens het gereedste uit de magazijnen van Java's W.-hoek kan worden aangevuld, dan zal men of verpligt zijn zich niettemin tot Soerabaija of Tjilatjap te wenden, of wel alles, wat die behoefte samenstelt, moet weder naar het strand afge-

voerd en van daar verschcept worden. Wat al vertraging, wat al omslag, wat al moeite en kosten!

Ik ben wel verplicht geweest, het gewigtige vraagstuk der opheffing van Batavia als hoofdstad van N. Indië en als groote wapenplaats voor onze westelijke O. I. bezittingen uitvoerig te behandelen en van alle zijden te beschouwen, dewijl de regeling der defensie van Java daarmede in naauw verband staat. Nog meer dan vroeger meen ik tot de uitspraak gerechtigd te zijn, dat aan die opheffing niet valt te denken, en dat daaraan nimmer gedacht had moeten worden. Het denkbeeld, dat zoo iets wenschelijk en mogelijk ware, met het voornemen er uitvoering aan te geven, is in mijne oogen eene leemte, die van den aanvang af aan Java's defensie-stelsel heeft gekleefd. Het wordt te meer tijd die versleten meening te laten varen, daar Batavia, reeds vóór 12 jaren, in het reglement op het beleid der regering van N. Indië — en dus bij de wet — op de meest ondubbelzinnige wijze als hoofdplaats van N. Indië is erkend en bestendigd.

Wij hebben gezien dat men de zekerheid, dat eventueele vijandelijke aanvallen op Midden-Java zouden zijn gerigt, aanvankelijk had verkregen door de zekerheid waarin men waande te verkeerren, aan Batavia alle belang te kunnen ontnemen, en vervolgens door Batavia tot eene zeer sterke militaire positie te willen maken; maar van dit alles is niets gekomen, en met het eene komt natuurlijkerwijs ook het andere te vervallen. Doch er zijn nog andere redenen, die mij beletten te gelooven dat Midden-Java bij voorkeur door den vijand tot hoofdtooneel van den oorlog zal worden gekozen. Die veronderstelling — wij zagen het — was gemaakt geheel onder den indruk van den Java-oorlog en zijne gevolgen. De tijd heeft echter de wonden, destijds aan de Javaansche Vorsten en Grooten toegebracht, zoo niet geheeld, dan toch de smart er van gestild; sedert meer dan 35 jaren is er niets voorgevallen, waardoor het vermoeden, dat zij thans nog zouden bloeden, wordt gewettigd; een nieuw geslacht is opgetreden, en dit geslacht moge wenschen, dat op Java een toestand worde voorbereid, waarbij de tusschenkomst der Europeanen in de zaken der Javanen kan worden ontbeerd, zoodat het bestuur van deze aan hunne eigene Vorsten kan worden overgelaten, maar die

Vorsten hebben geene enkele reden, om onze opperheerschappij tegen die der Engelschen te willen ruilen; noch de houding hunner voorzaten in 1811, noch de hunne sedert de laatste jaren, geven aanleiding het tegendeel te vermoeden.

Hebben wij nu geene redenen om te gelooven aan den goeden uitslag der pogingen van geheime Engelsche agenten om de Vorsten tot opstand over te halen, en blijft Batavia wat het is, de prachtige hoofdstad van N. Indië en voor den Javaan het palladium onzer magt, dan hebben wij ook geen reden meer, om als uitgemaakt zeker te beschonwen, dat Midden-Java het hoofdtooneel van den oorlog zal worden, en dit M. H., is een tweede kapitaal gebrek in het vigerende stelsel van defensie, dat immers op die veronderstelling is gebouwd.

Laten wij thans nog een ander beginsel, nog eenen anderen grondslag van dit stelsel in beschouwing nemen.

Java moet in de binnenlanden worden verdedigd; wij moeten den oorlog rekken. — Dit beginsel klinkt schoon, en men herkent er de mannen aan, die tijdgenooten waren van de handelende personen in den onvergetelijken Russischen veldtocht van 1812. Ik zal uw voorstellings-vermogen niet te hulp behoeven te komen in het ontwikkelen van al de voordeelen, die aan de toepassing er van *kunnen* verbonden zijn. Ik moet U echter herinneren, dat die vo ordeelen niet zijn te verkrijgen zonder aan den vijand op de plaatsen waar hij zich bevindt, en langs de wegen waarover hij voorwaarts rukt, *al* de hulpbronnen te onttrekken die hij niet zelf heeft medegebragt, en door derhalve de oorden waarin hij verwijlt en zich beweegt, schier in woestenijen te herscheppen. Dit lag dan ook in het plan des ontwerpers van Java's defensie-stelsel. Ik herhaal nogmaals: zij dachten slechts aan ruim uitgemeten pligten, maar niet aan regten. Levensmiddelen, trek-dieren, voor- en vaartuigen, ja geheele bevolkingen moesten zich verwijderen uit de streken, waar de vijand zich zou ophouden; de bruggen en wegen moesten vernield, en het land zooveel doenlijk onder water gezet worden. Hoewel niet zonder moeilijkheden, zou het *lun* misschien gelukt zijn aan dergelijke begrippen op zóó ruime schaal uitvoering te geven, en het mag althans geene bevreemding baren, dat zij het slagen voor zeker hielden. De geschie-

denis levert voorbeelden in overvloed, dat mannen, die lang in het bezit waren eener onbepaalde magt en deze magt naar hartelust hadden uitgeoefend, ten laatste waanden, dat hun alles mogelijk was en dat niets — vaak niet eens de natuur — hunnen wil kon weerstaan. Maar onze regeerders op Java hebben geen grond meer tot zooveel zelfvertrouwen, en de geregeerden zijn er wat minder onderworpen; wat toen mogelijk was, is het nu niet meer. Wij hebben een geheel ander Java te verdedigen dan dat, waaraan VAN DEN BOSCH en VAN DER WIECK hunne krachten en hunne talenten wijdden, zelfs een ander Java dan dat, wat door VON GAGERN zou worden verdedigd.

De generaal DAENDELS was, zonder den minsten twijfel, een man van buitengewone geestkracht en voortvarendheid. Hij was bekleed met het hoogste civiel en militair gezag; hij vereenigde dus in zijnen persoon — 't is trouwens genoeg bekend — al wat gevorderd werd om de meest willekeurige, de meest hardvochtige maatregelen ten uitvoer te brengen. Ook hij wilde Java op die wijze verdedigen, en nu leze men in de geschiedschrijvers van dat tijdvak, met welke verbazende moeijelijkheden hij te worstelen had en hoe weinig hij zelf tevreden was over den uitslag van zijn pogen; en toch deed hij slechts op kleine schaal, wat men thans in aanzienlijk grooten omvang zou willen verrigten. Een dier geschiedschrijvers, MR. P. MIJER, zegt:

„De algemeene spanning in de kolonie, waar men nu sedert twee maanden, vergeefs, den tegen den 26en Maart aangekondigden vijand had te gemoet gezien, deed over het algemeen de komst van den Generaal JANSSENS als een groot geluk bij die ingezetenen beschouwen, die den druk der omstandigheden het meest gevoeld hadden, en deze klasse was de talrijkste. Van alle kanten ontving dan ook de nieuwe Gouverneur-Generaal de luidruchtigste gelukwensen over zijne behouden aankomst, vergezeld van eindelooze reclames en voorstellen over de onderdrukking van den landbouw, de stremming van den kleinen handel enz. enz.”

Men ziet dus welke groote bezwaren een dergelijk systeem van defensie, slechts in kleine afmetingen in praktijk gebragt, reeds destijds na zich sleepte, en nu houde men in het oog den toenmaligen veel geringeren omvang van handel en nijverheid te Batavia, het geringe aantal Europeanen en hunne slaafsche onder-

werping aan de gestelde magten, benevens den staat van kwijning, waarin alle takken van bedrijf reeds verkeerden, zonder dat eenige maatregel van DAENDELS daar nog aanleiding toe had gegeven. Licht is dus ook te bevroeden, welk eene onbegrijpelijke storing het in onzen tijd, en xóó ruim toegepast, zou te weeg brengen; hoe weinig sympathie het bij de gansch niet meer gedweeë Europesche en inlandsche bevolking zou vinden, en met hoeveel geheime en misschien openlijke tegenwerking het zou te worstelen hebben.

Maar — zal men zeggen — dat verwoestings-, dat vernielingsproces, waarop hier wordt gedoeld, is slechts één der hulpmiddelen, die kunnen worden aangewend om de verdediging in de binnenlanden te bevorderen; al gelukt dit hulpmiddel nú ook niet, of niet volkomen, dan zijn er nog andere beschikbaar, en men behoeft de zaak daarom nog niet op te geven. Dit is zoo M. H., en ik wil dan ook volstrekt niet zeggen dat men er geheel van moet afzien zich meer binnen 's lands te verdedigen en den oorlog te rekken, maar ik zou het voor schadelijk houden, wanneer dit beginsel te veel op den voorgrond stond, gelijk bij het thans aangenomen stelsel mijns inziens het geval is. Deze bewering dien ik U nader toe te lichten.

De meerdere kracht van de verdediging boven den aanval, en de groote voordeelen van het langzaam terugtrekken naar het binnenland, van het zich repliëren op zijne hulpbronnen, terwijl de aanvaller er zich aanhoudend van verwijderd, is door niemand meer afdoende betoogd, dan door VON CLAUSEWITZ in zijn beroemd werk *Vom Kriege*. Die groote schrijver was echter nog geheel onder den indruk van den Russischen veldtogt, en hij schreef regelen voor eene verdediging, die vooral eene *nationale* verdediging zijn zou. Daar men niettemin nergens beter dan bij hem de stellingen zal ontwikkeld vinden, die pleiten voor eene wijze van oorlogvoeren zoo als men op Java in praktijk wil brengen, zoo wil ik de voornaamste dier stellingen kortelijk toetsen aan de toestanden, die op Java zullen heerschen.

CLAUSEWITZ zegt: „Wat is het doel der verdediging? *Behouden*. Waarin ligt het groote gemak van te behouden of te bewaren? Het ligt *dáárin*, dat al de tijd, die ongebruikt voorbij gaat, in 't voordeel komt van den verdediger. Hij oogst, waar hij niet

heeft gezaaid." Verder toont hij aan, dat het verdedigend leger door niets wordt verzwakt en digter is bij zijne vooraf in gereedheid gebragte hulpbronnen; dat de hulpbronnen, die het land zelf levert, ruimer vloeijen voor den verdediger dan voor den aanvalser; dat eerstgenoemde den bijstand geniet zijner vestingen en dien van het volk.

Zien wij nu wat daarvan is. De tijd, die ongebruikt voorbij gaat, doet onze krijgsmagt slinken, want waarlijk ook deze bevindt zich niet op rozen, tijdens eenen veldtogt in N. Indië, al wordt hij ook in onze eigene bezittingen gevoerd. Die tijd doet ook onze vooraf in gereedheid gebragte hulpbronnen verminderen. Dit alles zal bij den vijand vermoedelijk in nog hoogere mate het geval zijn, maar deze blijft in bestendige en geregelde gemeenschap met Britsch Indië en met Europa; hij kan dus aanvullen wat hij inboet, terwijl wij in de binnenlanden van Java zitten opgesloten, en daar weinig zullen oogsten zonder het vooraf te hebben gezaaid.

De hulpbronnen, die het land zelf oplevert, zullen gewis in den aanvang ruimer voor ons, dan voor den vijand vloeijen, doch naarmate men den oorlog rekt, zal het omgekeerde waar worden. Verdedigt men Java in de binnenlanden, en laat men de stranden, ja geheele strand-residentiën aan den vijand over, dan zie ik niet in, waarom hij niet weldra even goed als wij, de hulpbronnen dier residentiën zou weten te bemagtigen en te benuttigen. Hij heeft zelfs het groote voordeel, koloniale produkten te kunnen verschepen en verkoopen; hij kan daardoor eenige welvaart onderhouden in de door hem bezette gewesten, terwijl wij niets kunnen doen dan vragen en betalen..... zoolang wij klinkende munt hebben; maar is onze voorraad daarvan uitgeput, wat dan? Men neme hierbij in aanmerking, dat zelfs in gewone tijden de kosten van beheer in N. Indië niet gedekt kunnen worden door de opbrengt der belastingen, maar dat het cultuurstelsel moet bijspringen. Hoe zal het nu gaan in oorlogstijd, als dit stelsel wel hooge uitgaven zal vorderen, maar niets kan opbrengen dan produkten, die onverkocht blijven liggen?

Men ziet dus, dat men van Java's verdediger geenszins kan zeggen, dat hij door niets wordt verzwakt; het rekken der verdediging verzwakt hem aanmerkelijk, terwijl zijne *ware* hulpbron-

nen — die in het moederland gezocht moeten worden, — voor hem ontoegankelijk zijn.

De vestingen zullen ons zeker hunnen bijstand verleenē, maar al weder niet op de wijze en in de mate daarvoor in Europa aangenomen. Wij bezitten op Java geene enkele vesting, die voldoet aan al de eischen voor goede vestingen gesteld, en wij kunnen er nimmer eene zoodanige bezitten, dewijl de vrije gemeenschap met het centrum onzer magt en onzer hulpbronnen — Nederland — nimmer is te verkrijgen.

Het volk eindelijk, — wat hebben wij daarvan te wachten?

Men heeft dat goede Javaansche volk bij het nog altijd vigerende systeem van defensie al op zonderlinge wijze in rekening gebragt. Men neemt aan de eene zijde aan, dat het gewis tegen ons in opstand zal komen, en beweert aan de andere zijde, dat men er gemakkelijk 12 000 man vertrouwde soldaten uit kan trekken, om ons leger op voet van oorlog te brengen. Men is in eenen adem overdreven pessimistisch en uiterst optimistisch. In 1833 was die houding in allen deele te verantwoorden; in 1853 reeds, was zij niets meer dan een hinken op twee gedachten; thans is zij volkomen onbestaanbaar te noemen. Als de waarheid in het midden ligt, dan zou men tot het besluit komen, dat het volk zich neutraal zal houden, en inderdaad, wanneer het ons daarvan eens en voor goed de verzekering gaf, dan zouden wij al zeer ver gevorderd zijn. In ieder geval zal het ons niet den bijstand verleenē, door CLAUSEWITZ bedoeld. Het zal ons leger niet versterken als conscrits, als schutters, als nationale garden, als landweer- en landstorm-mannen, of hoe dat in Europa ook heeten moge; het zal onverschillig blijven aan het groote drama, dat in zijn midden wordt afgespeeld, en ons dus ook niet de duizenderlei kleine diensten bewijzen, die de landzaat zoo gaarne over heeft voor een nationaal leger, dat den vaderlandschen bodem verdedigt; het zal denkelijk de wapens niet tegen ons opvatten, maar wanneer het daartoe *prentak* bekomt, en vooral wanneer het ruim betaald wordt, den vijand niet minder goed dan ons dienen als gidsen, als koelies, als karrenvoerders enz. Het eenige, waar men mijns inziens in redelijkheid op mag rekenen, is dat het, bij tijdig genomen maatregelen en bij gunstig gestelde voorwaarden, ons leger met 2 à 3 000 vrijwilligers zal kunnen

versterken, en dat het, door en onder zijne hoofden tot barissans vereenigd, den vijand als ligte troepen en partijgangers nadeel zal kunnen toebrengen. Om dit laatste gedaan te krijgen, is het evenwel boven alles noodig, dat men van de trouw en de genegenheid der hoofden verzekerd zij, en die zal men niet verwerven, wanneer men voortgaat hen te ergeren en te ontstemmen door hen in publieke geschriften, die ook op Java bekend worden, vaak geheel onverdiend, af te schilderen als moordenaars, giftmengers, knevelaars, afzetters en roovers. Begin met ze voldoende te bezoldigen, en straf ze vervolgens, die als zoodanig bekend worden, maar vergeet niet dat hier vooral de spreuk geldt: *Toute vérité n'est pas bonne à dire.*

Vergunt mij de beschouwingen over het verdedigen van Java in de binnenlanden te eindigen met de navolgende aanhaling uit CLAUSEWITZ:

„Er zijn gevallen, waarin de veldheer zich moet verheffen boven den zedelijken indruk, dien een bestendig terugtrekken te weeg brengt, rustig zijn plan moet doorzetten en zich aan de nadeelen blootstellen, door kortzigtige kleinmoedigheid voortgebragt: maar daarom is die indruk nog geene hersenschim, die men gering moet achten. Er zijn wel gevallen, waarin de terugtogt van het leger naar het binnenste van het land door volk en leger spoedig wordt begrepen, en het vertrouwen zelfs zou kunnen versterken, maar zij zijn schaarsch. Gewoonlijk zal volk en leger niet eens onderscheiden, of het eene vrije beweging, dan wel eene achterwaartsche struikeling is, en nog minder, of het plan gevolgd wordt uit schranderheid, met het uitzigt op zekere voordeelen, dan wel uit vrees voor het vijandelijk zwaard. Het leger zal ligt het vertrouwen op zijnen aanvoerder of op zich zelf verliezen, en de bestendige gevechten der achterhoede, gedurende den terugtogt, zullen zijne ongerustheid en vrees telkens vernieuwen en versterken. Nopens *deze* gevolgen van den terugtogt mag men zich niet misleiden.”

Ik vrees, dat zij ruim ons deel zouden zijn, en leid uit een en ander een derde bezwaar af tegen het voor Java aangenomen stelsel van defensie, t. w. dat het te veel gebaseerd is op eene verdediging in de binnenlanden, die niet in ons voordeel is te achten.

Voorgestelde wijzigingen.

Thans, M. H., ben ik tot het moeilijkste gedeelte mijner taak genaderd. Afbreken is gemakkelijk, maar weder opbouwen is geheel iets anders; vooral wanneer men, gelijk hier, door den aard der zaak verwezen wordt naar kostbare fondamenteen, die, met het oog op de financiële zijde der kwestie, niet onbenuttigd kunnen blijven liggen. Ik moet U dan ook herinneren, dat ik over *dit* gedeelte van mijn onderwerp niet zoo zeer bepaalde denkbeelden wilde opperen, als wel eene discussie met en onder U. uitlokken. Ik zal mij dus vergenoegen met eenige hoofdstellingen in overweging te geven, en ik blijf zodoende geheel in harmonie met het reeds uitgesproken gedeelte mijner rede, waarin ik eveneens slechts de hoofdzaken, namelijk de politieke en strategische zijde van het vraagstuk, met U heb beschouwd.

Eene algemeene stelling, die ik op den voorgrond plaats, is: dat men tegenwoordig in alle landen der wereld, waar men niet over onuitputtelijke geldbronnen kan beschikken, zoo schaarsch maar immer mogelijk is moet overgaan tot het daarstellen van nieuwe permanente fortificatiën.

Tot toelichting en verdediging dezer stelling herinner ik U, M. H., dat er nimmer een tijdperk is geweest, waarin de natuurkundige wetenschappen zulke verbazende vorderingen maakten als in het onze, en dat er evenmin een tijdperk kan worden aangewezen, waarin die wetenschappen zoo overvloedig werden toegepast op de ontwikkeling der volkswelvaart in den ruimsten zin des woords.

De gevolgen daarvan openbaren zich o. a. door eene sterk toenemende behoefte aan middelen van gemeenschap tusschen verschillende steden, verschillende gewesten, verschillende landen, ja, verschillende werelddeelen. Om die behoefte te bevredigen, worden kanalen gegraven, rivieren bevaarbaar gemaakt, spoor- en andere kunstwegen aangelegd; de stoom-, post- en telegraaf-gemeenschap uitgebreid; havens, dokken en sluizen gebouwd, en wat al niet meer op dat gebied wordt ondernomen. Uit overvloed van kapitalen, een verder gunstig gevolg der toenemende welvaart, vloeit voort het droog leggen van meren, plassen, moerassen en zeeboezems, benevens het op groote schaal ontginnen van

woeste gronden. Wie onzer beseft niet, of liever wie onzer *weel* niet, dat de toestand van den te verdedigen bodem door dit alles aanhoudend verandert en bestendig nieuwe eischen te berde brengt, en wie onzer is niet overtuigd, dat men door steeds aan die eischen te willen voldoen, aanhoudend aan het bouwen van vestingen kan blijven, zonder daarmede ooit gereed te komen. Neemt daarbij in aanmerking, dat diezelfde wetenschappen ook voortdurend nieuwe en meer geduchte middelen ter beschikking der krijgskunst stellen, zoodat menig fort, dat nog kort geleden om zijne sterkte was beroemd, thans bijna onder de weerlooze kan worden gerangschikt. Neemt dit alles in aanmerking, en Ge zult met mij toestemmen, dat behoedzaamheid de leuze moet wesen van hen, die geroepen zijn in deze te handelen.

Maar op *die* wijze — zal men zeggen — is het mogelijk door eenen oorlog overvallen te worden, zonder ter verdediging gereed te zijn. Neen, M. H., dit is *niet* mogelijk, althans indien *men* — namelijk het geheele volk — zich inderdaad verdedigen wil, en indien *men* geen der belangen verwaarloost, die in vreedstijd nog altijd kunnen behartigd worden. Heb een goed leger, d. i. heb eene in verhouding sterke, eene goed geoefende, goed uitgeruste, goed gedisciplineerde en goed aangevoerde krijgsmagt, en heb des noods geene enkele vesting, dan zult Ge altijd nog in staat zijn U met glans, en zelfs met hoop op goeden uitslag, te verdedigen, maar overdek uw land met vestingen en forten, en heb geen leger, of, helaas! gelijk in sommige tijdperken onzer geschiedenis het geval was, slechts het erbarmelijke schijnsel van een leger, dan zult Ge te gronde gaan, en met *schande* zult Ge te gronde gaan.

Maar het is niet mijn voornemen U tusschen deze beide uitersten te doen kiezen. In ieder land zijn punten, waaromtrent geen verschil van gevoelen bestaat, zoodra het de vraag geldt of ze al dan niet behooren te worden versterkt. Zoodanige algemeen erkende strategische punten mogen niet worden verwaarloosd. Voor het overige moge TOTLEBEN ons ten voorbeeld strekken; hij heeft ons geleerd, wat een man van geestkracht en van talent met goede troepen en zonder voldoende vestingen kan uitrigten. Onder het geschutvuur des vijands liet hij de versterkingen uit den grond oprijzen, en pas was de eene genomen, of de andere was reeds

weder gereed. Dát is het voorbeeld, wat ons voor oogen moet zweven, en willen wij het volgen, niet slechts met betrekking tot een enkel punt, maar met betrekking tot geheel het land, dan moet ook geheel het volk met geheel zijne fysieke kracht en met al zijne materiële hulpbronnen daartoe medewerken. Ik zeg geheel het volk moet, door wel beraamde, tijdig uitgevaardigde, en des noods Draconische wetten, daartoe verplicht worden. Twee wegen toch zijn hier slechts open. Jaarlijks millioenen schats, die zoo heilzaam tot bevordering der welvaart konden worden besteed, uitgegeven om angstig iedere nieuw ontstane opening, waardoor de vijand zou kunnen binnendringen, te versperren met forten, die kort daarna alle waarde kunnen hebben verloren, of — steunende op een deugdelijk leger en op eenige weinige met oordeel gekozen en versterkte strategische punten in de ure des gevaars, eens en voor goed de uiterste krachten in te spannen om vrijheid en onafhankelijkheid te bewaren. Die een middelweg weet — behalve den ongelukkigen middelweg van afwachten en *niets* doen — dat hij hem noeme: hij zal zich verdienstelijk maken jegens de menschheid.

Intusschen M. H., als mijne stelling ook voor Java van kracht is, dan zijn daarom de middelen, die ik aanpreef om eventueel in het gemis van fortificatiën te voorzien, nog niet voor dat land van toepassing. Daar toch hebben wij niet te doen met een volk, dat zijne vrijheid en onafhankelijkheid verdedigt. Er zullen dus in vredetijd officers gebragt moeten worden om de belangen der defensie te bevorderen, al bestaan die officers ook niet in sommen, aan versterkingen besteed.

Als eerste hoofdstelling geef ik in overweging:

„Dat vijandelijke expeditiën zich hoogst waarschijnlijk naar den Westhoek van Java rigten, en hunne operatiën beginnen zullen met eenen aanval op Batavia, den hoofdzetel onzer magt in N. Indië.”

Ik geloof niet, dat ik noodig zal hebben deze stelling nader te ontwikkelen. Wij hebben gezien, dat men de zekerheid van het landen in Midden-Java meende te zullen verkrijgen, eerst door aan Batavia al zijn belang te ontnemen, en vervolgens door Nieuw-Batavia zóó duchtig te versterken, dat de inname er van een lang

en moeilijkelijk beleg zou vorderen. Dit alles is niet geschied, en het kan niet geschieden. Het project van den generaal VON GAGERN zou ook daarom falen, dewijl wij de 4 000 man, ter bezetting vereischt, niet beschikbaar zouden hebben. De oorzaken niet in het leven geroepen zijnde, kunnen ook de gevolgen geen plaats hebben. Te minder is dit het geval, daar de gezindheid der Javaansche Vorsten — die hier almede in rekening was gebragt — geenszins mag beoordeeld worden gelijk voor 35 jaren. Het is bovendien ongerijmd hen steeds gereed te achten tot afval en verraad, en niettemin hunne landen in directe gemeenschap te brengen met Samarang door eenen spoorweg, waarlangs onze stelling van Ambarawa geheel kan worden voorbijgetrokken, eene stelling, die bestemd was den toegang tot hunne rijken te versperren voor eenen vijand, die zich met hen zou willen verstaan.

Mijne tweede hoofdstelling is:

„Dat de positie van Ambarawa — die reeds veel in waarde verliest door den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden — aanmerkelijk in gewigt daalt, als men overtuigd is dat de aanval op West-Java zal zijn gerigt. Deelt men die overtuiging, dan mogen er in die positie geene nieuwe permanente werken meer worden gebouwd. Willem I moet niettemin steeds in betrekkelijk goeden staat gehouden worden en bezet blijven, om van daar de rust in de Vorstenlanden te handhaven.”

De bestendige aardbevingen in het dal van Ambarawa gebieden reeds, daar vooreerst geene zware bouwwerken meer te doen verrijzen. Nog meer is dit het geval, wanneer men op de verminderde waarde der gheele positie let. Willem I, dat ook door de uitvinding van het getrokken geschut in belang achteruitging, is niettemin eene uitmuntende stelling ter beheersching der Vorstenlanden; als zoodanig heeft het ongetwijfeld reeds veel nut gesticht, en zal het nog meer nut kunnen stichten. Het moet dus behouden worden, maar kan ook met minder sterkte aan zijn doel beantwoorden. Is de bodem eenmaal tot rust gekomen, en zijn de bomvrije gebouwen niet met weinig kosten weder tot veilige verblijven voor de troepen in te rigten, dan zal het aanbeveling verdienen ze op te ruimen. Groote hoeveelheden krijgsvorraad kunnen niet in Willem I blijven.

Mijne derde hoofdstelling is :

„Dat wij op Java, met groote moeite, slechts een veldleger van 12 à 13 000 man bij elkaar zullen kunnen brengen, en dit leger dus zullen dienen te vereenigen dáár, waar wij den aanval verwachten.”

Reeds vroeger heb ik medegedeeld dat men, om de Indische strijdkrachten op voet van oorlog te brengen, te kort kwam een bedrag van 12 000 koppen, die men meende te vinden door vrijwillige werving, en door het oprigten van korpsen, zoogenaamde pradjoeirts. (1) Van het laatste is nooit iets gekomen, en wij zagen dat daarvan nooit iets komen zal. Ik doe verder nog opmerken, dat in het veldleger begrepen waren drie bataljons der Vorsten, d. i. der Vorsten van Madura en van Prins MANGKOE NEGORO. De eerstgenoemden hebben weinig waarde; op den laatsten zou men meer mogen rekenen, vooral onder aanvoering van het tegenwoordige hoofd van dit geslacht. Wanneer men nu aanneemt, dat het leger in Indië steeds op zijne organieke sterkte wordt gehouden, en dat er bij het uitbreken van eenen oorlog door vrijwillige werving in Indië 3 000 man zullen kunnen worden gevonden, dan blijven er nog ongeveer 10 000 ontbreken, indien men de troepen van Madura, veiligheidshalve, buiten beschouwing laat. In dit te kort zal nimmer geheel kunnen worden voorzien, maar men zal op de volgende wijze kunnen bewerken, dat het niet volkomen ten laste van het veldleger komt.

Ik heb gezegd, dat van al de buitenbezittingen slechts Banka en Sumatra's Westkust zouden worden verdedigd. Dit wordt echter rockeloosheid, ja onzin, wanneer men zich daardoor buiten staat brengt Java te verdedigen. Voor Banka had men ruim 500, en voor Sumatra's Westkust ruim 3 000 man afgezonderd. Door nu met laatstgenoemd gewest te handelen als met alle andere buitenbezittingen, uitgezonderd het winstgevende Banka, en de garnizoenen overal op een minimum te brengen, zal men het veld-batⁿ. van Sumatra's Westkust beschikbaar krijgen. — Voor bezettingen op Java waren uitgetrokken bijna 16 000 man, waaronder waren begrepen voor de positie van Weltevreden (die immer in project is gebleven en ook blijven zal), 4 000 koppen. Deze zullen grootendeels in het veldleger kunnen overgaan, wanneer dat bij Batavia wordt opgesteld. — Verder zullen Willem I en Ngawi minder sterk bezet kunnen

(1) Nalezing. 't Schijnt noodig te doen opmerken dat deze, met de bestaande pradjoeirts, slechts den naam zouden gemeen gehad hebben.

worden. — Straat Madura meen ik veilig buiten rekening te mogen laten; er is daar nog weinig of niets verrigt, en het zal boven onze krachten gaan van die positie iets degelijks te maken. Voor Soerabaija met straat Madura was gerekend op eene bezetting van 5 000 man, maar Soerabaija, hoewel eene zeer belangrijke plaats, heeft, gelijk wij zagen, niet het overwegend belang gekregen dat men er aan toedacht. Als straat Madura blijft wat zij is, kan zij — zonder weder nieuwe en hoogst kostbare werken te ondernemen — ook niet zoo sterk worden als men aanvankelijk verwachtte. Wij zullen ons dus te vreden moeten stellen met haar voor een coup de main te beveiligen, en ik geloof de bezetting der geheele tegenwoordige positie dus met 1500 man te mogen verminderen. — De citadel van Samarang, met de forten te Soerakarta en Djokjokarta, houden hunne garnizoenen. — Voor de bezetting der positie van Onrust kan men rekenen op matrozen en mariniers, der zich aldaar bevindende oorlogs- en koopvaardij-vloot. — Met Tjilatjap had men zeer omvangrijke plannen, die echter voor een groot deel het gevolg waren van de bijzondere neiging, die men den vijand toeschreef, tot het landen in Midden-Java. De aldaar ge-projecteerde vesting zal dienen te vervallen, maar de toegang tot de haven moet krachtig kunnen worden verdedigd. Met stormvrije kustbatterijen zal men daartoe m. i. kunnen volstaan; eene landing toch om ze in den rug te nemen, is bovendien slechts in den W. moeson en op vrij grooten afstand mogelijk; zij is dus niet waarschijnlijk, en kan, gelijk wij later zien zullen, ook op andere wijzen worden verijdeld. Voor Tjilatjap behoeft derhalve slechts op eene matige bezetting te worden gerekend. Op die wijze zal het te kort van 10 000 man voor het veldleger teruggebracht zijn op ongeveer 3 000 koppen, en het zal derhalve, in stede van ongeveer 16 000 man, ongeveer 12 à 13 000 man sterk kunnen zijn. Dit leger nog te versnipperen, zal m. i. onmogelijk wezen; men zal het in zijn geheel moeten zamentrekken daar, waar menden aanval verwacht.

Als vierde hoofdstelling breng ik het navolgende onder de aandacht:

„Wanneer wij ons veldleger nabij Batavia vereenigd houden, Soerabaija bezetten, en slechts betrekkelijk zwakke garnizoenen in Midden-Java hebben, kan de vijand het in sommige omstandigheden wenschelijk achten juist in Midden-Java te landen.”

De vijand zal in de meeste gevallen streven naar eene snelle beslissing, en dus ook trachten zoodra mogelijk onze strijdkrachten te vernietigen en zich meester te maken van den hoofdzetel onzer magt. Zijn de omstandigheden echter van dien aard, dat veel spoed hem niet geboden is, dan zal hij — in het gestelde geval — door eene landing op Midden-Java onze strijdkrachten in tweeën splitsen, d. w. z. ons scheiden van de garnizoenen in Midden- en Oost-Java. Deze zwakke en geïsoleerde bezettingen zullen hem niet verhinderen, zich van het geheele land meester te maken; hij is sterk genoeg om de belangrijkste onzer forten en vestingen geblokkeerd te houden en de bezettingen te beperken tot de hulpbronnen binnen de wallen aanwezig; hij dringt ons in den Westhoek zamen, berooft ons van alle hulpmiddelen die daar niet te voren en opzettelijk zijn bijeengebragt, geeft ons langzamerhand aan gebrek prijs, en kan ten slotte over zee nog met overmagt komen opdagen om ons den genadeslag toe te brengen.

Stellen wij ons van Batavia in beweging om hem in Midden-Java te gaan opzoeken, dan komen wij daar na een vermoeijenden marsch van ongeveer 30 dagen, met eene uitgeputte en sterk verminderde krijgsmagt aan, om er eenen tegenstander te vinden, die nog maar weinig zal hebben geleden.

Van die beweging kan de vijand zelfs gebruik maken om over zee, en dus langs korteren weg, het ontbloote Batavia te overvallen en te bemagtigen.

Deze veronderstelling, die tot de mogelijkheden behoort, eischt derhalve voorziening.

Mijne vijfde hoofdstelling is de navolgende:

„Het voornamelijk middel om de verschillende eischen der defensie van Java met elkaar in overeenstemming te brengen, is het maken van eenen spoorweg, die Batavia met Buitenzorg, Willem I en Soerabaja verbindt, en die zoodanige rigting heeft, dat hij niet terstond onder het bereik is van den vijand.”

Ik zal wel niet veel behoeven te zeggen tot het betoogen der voordeelen, die een dergelijke spoorweg voor de defensie zou hebben. Ik ken geen ander middel om te voorzien in het te kort aan soldaten, waarmede wij op Java zullen hebben te worstelen. Thans zijn de troepen, in West-Java opgesteld, voor Midden-Java

alsof zij niet bestonden; maar met eenen spoorweg zijn ze alom tegenwoordig. Met een spoorweg en 12 à 13 000 man, zijn wij sterker dan met de 16 000 man, waarop men vroeger rekende, en die wel is waar per as *zouden* worden vervoerd, maar die gewis hadden moeten marcheren, om voor een groot deel uitgeput en te laat, en voor een ander deel nergens dan in het hospitaal aan te komen. Bestaat die spoorweg, dan is er, dunkt mij, zelfs geen reden meer om eenen aanval op Midden-Java te vreezen, want de vijand zou ons veldleger dan even goed dáár als nabij Batavia vereenigd vinden. Er is dan niet eens noodzakelijkheid, het al dadelijk in de onmiddellijke nabijheid der hoofdstad zamen te trekken. Ter betere verpleging, en om zoowel naar de eene als naar de andere zijde te kunnen snellen, zou een gedeelte alsdan, zonder bezwaar, aanvankelijk in de gezonde Preangerlanden kunnen worden opgesteld. Een spoorweg zou ook vergunnen de bezettingen onzer vestingen, ten bate van het veldleger, nog eenigszins te verzwakken, dewijl ze gemakkelijk weder kunnen worden aangevuld. Is die spoorweg in verbinding met Tjilatjap, dan zijn er volstrekt geene redenen om daar kostbare geslotene werken te bouwen, dewijl de zwakke magt, die er zou kunnen landen om onze werken in de kelen te nemen, ligtelijk eenen tegenstander zou kunnen worden overgesteld, die haar dit zon beletten.

De verbinding van Batavia met Buitenzorg door eenen spoorweg, zou nog een ander gevolg kunnen hebben, namelijk, dat de zetel der Hooge Regering van N. Indie van lieverlede naar laatstgenoemde plaats werd overgebracht. Het lijdt toch geen tegenspraak, dat als men even spoedig en even gemakkelijk van Buitenzorg naar de oude stad Batavia kan gaan, als thans van Weltevreden, Parapatam, Kramat, Tanabang enz., een aantal kooplieden en verschillende categoriën van ambtenaren zich bij voorkeur in het meer koele en gezonde Buitenzorg met der woon zullen gaan vestigen. Buitenzorg zal in omvang en in bloei zeer toenemen. Wat *thans* onmogelijk is, kan op die wijze *later* mogelijk worden, en het zou mij gansch niet bevreemden, dat alleen door den invloed van eenen spoorweg de verschillende takken van algemeen bestuur en de verschillende hooge Collegiën van Staat allengs en de eene na de andere in Buitenzorg gevestigd geraken.

Een spoorweg, die het Westen van Java met het Oosten ver-

bindt, zal gewis al spoedig ook door handel en nijverheid worden noodig geoordeeld. Zeer zeker zullen beide er in hooge mate door bevorderd worden, en het is dus geen overdreven wensch hem in het belang der defensie spoedig gereed te willen zien. Maar de spoorweg door mij bedoeld, zal vermoedelijk niet volkomen de rigting kunnen volgen, die handel en nijverheid er aan zouden willen geven; ook zal de rigting, die hij behoeft, welligt, uit een technisch oogpunt beschouwd, nog al bezwaren opleveren. De Staat zal zich dus opofferingen moeten getroosten, hetzij ten gevolge van rente-guarantie, hetzij door sommige gedeelten voor eigen rekening te laten daarstellen. De Staat bespaart daarentegen hoogst aanzienlijke sommen, die anders moesten worden uitgegeven aan allerlei sorten en vestingen. Daarenboven — ik heb het gezegd — op Java is het niet de landznat die den vaderlandschen bodem verdedigt en dien men in vredes-tijd vrij kan laten van oorlogslasten, mits hij in de ure des gevaars den laatsten penning en den laatsten druppel zweet en bloed ten offer brengt om vrijheid en onafhankelijkheid te handhaven. Op Java zijn ook in vredes-tijd offers noodig, en nu heeft men de keuze tusschen offers, die in ieder geval ook de algemeene welvaart bevorderen, en andere, die scheppingen kunnen ten gevolge hebben, misschien eenmaal even onnut als thans Ngawi en Gombong.

In de zesde plaats stel ik:

„Dat de verdediging van Java krachtig zal bevorderd worden door het te velde brengen van barissans of ongeregelde inlandsche korpsen, die onder de leiding van Nederlandsche officieren als partijgangers en ligte troepen den vijand bestendig verontrusten en afmatten.”

Dergelijke korpsen, M. H., kunnen niet anders opgerigt worden dan onder den invloed en onder het bevel van inlandsche grooten en hoofden. Het is dus voor de defensie van Java van het meeste gewigt, hen niet van ons te vervreemden. Zijn zij ons genegen, dan kunnen de door hen aangevoerde barissans uitstekende diensten bewijzen, zoo als de oorlog tegen Diepo Negoro afdoende heeft gestaafd. Bij het volk van Java moeten wij geen steun zoeken voor de verdediging, maar wel bij de hoofden. Willen deze krachtig en eendragtig met ons zamen werken, dan zal die

verdediging, bij de terreingesteldheid die ik U beschreef, waarlijk niet zoo moeilijk zijn. Het Indisch krijggsbestuur kan in deze weinig doen, weinig voorbereiden, maar het civiel gezag des te meer, en in het algemeen zal de goede uitslag van Java's defensie even goed afhangen van verstandige politieke, als van verstandige militaire maatregelen.

En hiermede, M. H., is mijne taak, stipt genomen, geëindigd, hoewel er nog zeer veel te zeggen valt over de wijze, waarop de verdediging te Batavia verder zal dienen te worden ingerigt en gevoerd; maar eensdeels liggen de bijzonderheden der defensie van een of ander punt niet in den kring onzer beschouwingen, en anderdeels zou de ontwikkeling der defensie van Batavia van zóó veel omvang zijn, dat zij ons alleen een geheelen avond zou kunnen bezighouden. Mij dunkt echter, dat ik nog minder dan wellicht nu reeds het geval is, aan Uwe verwachting zou beantwoorden, en het onderwerp ook niet volledig zou behandelen, wanneer ik van dit onderdeel geheel zweeg. Gedurende eenige oogenblikken zal ik derhalve Uwe aandacht nog bezig houden.

Over de geschiktheid tot verdediging der stelling van Batavia, meen ik U niet beter te kunnen inlichten, dan met de woorden van eenen deskundige, wiens zienswijze ten aanzien van den gemeenen gang der defensie van Java overigens lijnregt tegen de mijne overstaat, en die Java derhalve, met suppressie van Batavia als hoofdstad, nog altijd in de binnenlanden van Java wil verdedigen.

De kolonel DE VAYNES VAN BRAKEL zegt: „De plaats is uitzonderend vatbaar voor eene krachtdadige verdediging. Dit moet volmondig worden toegestemd; van den zeekant is de plaats schier ongenaakbaar wegens modderbanken, moerassen en poelen; van de Oost- en Westzijde kunnen de lage moerassige landen, die de stad van beide zijden begrenzen, ontoegankelijk worden gemaakt door ze onder water te zetten; alleen aan de Zuidzijde moeten weiuige honderden ellen met kunstwerken worden bezet, alzoo het terrein aldaar te hoog is voor inundatiën, maar niettemin kan het grootste gedeelte van deze zijde ook met levend water worden overstroomd; nauwkeurige opnemingen hebben bewezen, dat alle inundatiën van Batavia door opstuwingen in de rivieren gevoed

kunnen worden, welke steeds in onze magt blijven, zoodat de vijand geene stoornis daarin kan brengen en ze niet nadeelig voor de gezondheid zullen zijn, terwijl het terrein medebrengt, dat bij ze evenmin kan aftappen. De waterlijn, waarmede de plaats omvat kan worden, zal de oude stad met het Chinesche kamp, Molenvliet, Rijswijk, den weg naar Tanabang, Noordwijk, Goe-nong Saharie, Weltevreden en het Koningsplein, benevens het grootste gedeelte van Parapattan insluiten; eene kleine bebouwde streek op den grooten landweg naar Buitenzorg blijft dus maar buiten de waterlijn. Waar de natuur zoo vele voordeelen aanbiedt, behoeft de kunst maar weinig te doen — betrekkelijk weinig — om eene krachtdadige defensie mogelijk te maken.”

Deze schoone positie, M. H.! is uitgebreid, misschien *te* uitgebreid, om met een leger van ongeveer 25 000 man zóódanig ingesloten te kunnen worden, dat de verdediger van alle gemeenschap met de rest van Java is verstoken, maar m. i. *niet* te uitgebreid, om met 12 à 13 000 man glansrijk te kunnen worden verdedigd. Gij zult uit mijne eerste en algemeene stelling wel reeds van zelf hebben afgeleid, dat ik te Batavia geene nieuwe permanente fortificatiën wil doen verrijzen, en dit te minder, daar het bombarderen eener zóó ruime stelling voor den vijand niets dan roekeloze verspilling van munitie kan ten gevolge hebben. Zoo als reeds eenmaal door een bevelvoerend generaal in Indië werd voorgesteld, behoort er steeds gereed te liggen een plan van verdediging, gegrond op het stellen van inundatiën, op het aanwenden der kunst van den veld-ingenieur en op het bezigen van mobiele troepen; een plan dat gewijzigd wordt, naarmate de toestand van het zich bestendig ontwikkelende en uitbreidende Batavia zich wijzigt. In stede van militaire inrigtingen uit Batavia te verwijderen, moet reeds in vreedetijd gezorgd worden, dat al de militaire hulpbronnen ter plaatse aanwezig zijn, die eene krachtige en langdurige verdediging kunnen bevorderen. Men zal er tijdig aan moeten denken om alles te verzamelen, wat tot eene goede verpleging van het leger is benoodigd. Men zal daarbij in het oog moeten houden, dat ook de talrijke ingesloten bevolking zich van levensmiddelen moet kunnen voorzien. De Gouverneur-Generaal met de hooge ambtenaren en Collegiën van Staat mogen zich niet in de plaats laten opsluiten; zij moeten zich zóó tijdig naar de

binnenlanden — bijv. naar Kedong Kebo — begeven, dat de benodigde archieven kunnen worden medegevoerd, en dat hun vertrek ook in de verte niet naar eene vlugt gelijk. Briefwisseling zal m. i. steeds met den bevelvoerenden generaal kunnen worden onderhouden.

Het spreekt van zelf, dat men zich niet terstond in de door mij beschreven stelling moet laten opsluiten; eene zóó lijdelijke verdediging zou de gestrengste afkeuring verdienen. Men moet in de eerste plaats trachten den vijand het land te beletten, en, hebben wij gepantserde oorlogschepen in de maritime positie van Onrust — die ik herzien en op ruimer schaal naar de eischen van den tegenwoordigen tijd voltooid zou willen zien — dan houd ik dit voor alleszins mogelijk. Kunnen wij met onze maritieme midelen daarin niet slagen, dan moeten wij den vijand aan wal afwachten, en dit is te eerder geboden, daar de punten, waar hij op West-Java landen kon, ons naauwkeurig bekend zijn. Hij kan dit doen tusschen Oentong Java en Tandjong Kaik ten westen, of te Tjilintjing ten oosten van Batavia, en wij zijn met 12 à 13 000 man sterk genoeg, om op ieder dier punten kleine observatie-korpsen te stellen, die zich al dadelijk tegen het ten uitvoer leggen zijner voornemens kunnen verzetten, en die hem staande kunnen houden tot de bevelvoerende generaal nadere maatregelen heeft genomen. De wegen, die van de beide landingsplaatsen naar Batavia voeren, moeten versperd worden, en daartoe zal het nodig zijn reeds in vreedestijd versterkingen aan te leggen, bijv. misschien te Tangerang en gewis te Tjiakong, doch narden werken, des noods met steenen revêtements-muren.

Wij moeten den vijand zoo lang mogelijk aan de moerassige en ongezonde stranden ophouden, en hem daar nacht noch dag rust laten. Het is derhalve duidelijk, dat wij, in weêrwil der bezwaren die er aan verbonden zijn en die niet ligt geteld mogen worden, zooveel doenlijk alle transportmiddelen uit zijne nabijheid moeten verwijderen, — de wegen en bruggen, die wij zelf niet onvermijdelijk noodig hebben, moeten vernielen, en de landen onder water moeten zetten. Wij zullen daartoe altijd beschikbaren tijd hebben, want wij zagen reeds dat een aanval op Java niet met den spoed en voortvarendheid kan plaats hebben, die dergelijke ondernemingen tegenwoordig in Europa kenmerken. Voorts moeten

wij den vijand met behulp onzer barissans voortdurend alarmeren, terwijl wij onze eigene geregelde, en vooral onze Europeesche troepen zooveel doenlijk in rust laten. Na de landing moet de rol onzer geregelde troepen aanvankelijk vooral daarin bestaan, onze barissans zoo veel noodig tot steun te strekken. Zijn wij eindelijk in de stelling van Batavia teruggedrongen, dan behooren de barissans daar buiten te blijven en nu, meer ten krijg gehard, onder de leiding van Europeesche officieren hunne taak te vervolgen. Uit de stelling moeten wij den vijand voortdurend aanvallen, zijne kampementen pogen te verbranden of te vernielen, zijne aanvalswerken, zoo hij die maakt, verstoren, enz. Wordt deze wijze van verdedigen met nadruk gevoerd, dan zal de vijandelijke magt weldra zóódanig zijn geslonken, dat wij met hoop op goeden uitslag op onze beurt aanvallers zullen kunnen worden, en hoop zullen mogen voeden het schoone eiland Java voor het vaderland te behouden.

Ziedaar, Geachte Hoorders! in zeer groote trekken mijne denkbeelden over de verdediging van Java. Ik geef ze U niet als juist, maar als de slotsom van eerlijke en langdurige overwegingen.

Ik hoop dat ze tot eene vruchtbare wisseling van gedachten in ons midden aanleiding zullen geven, en dat ze althans eenigszins zullen bijdragen om de algemeene aandacht te vestigen op een onderwerp, dat van het hoogste belang is voor een ieder, die niet als ijdele klanken beschouwt de woorden, die in Nederland zoo dikwerf worden gesproken, namelijk: dat Java de schoonste parel is aan de kroon van zijnen Koning.

De Voorzitter bedaukt den heer WEITZEL voor zijne gehouden voordragt, en noodigt de leden uit om naar aanleiding daarvan het woord te voeren.

De heer HAITINK zegt met belangstelling de rede van den heer WEITZEL gehoord te hebben. Het is hem evenwel niet mogelijk geweest al de aangevoerde punten op den voet te volgen; hij zal zich dus bepalen tot het bespreken van enkele punten, die hem meer bijzonder zijn opgevallen.

De heer WEITZEL gaat uit van de onderstelling, dat een Euro-

pesche vijand Midden-Java niet tot objectief zal kiezen; want dat hij toch op de kansen om de Vorsten van Soerakarta en Djocjocarta om te koopen, niet veel meer zal kunnen rekenen. In die onderstelling acht de heer WEITZEL ook de vesting Willem I onnoodig, en dit betreurt hij niet, daar die vesting toch onlangs door eene aardbeving vernield is.

Spreekers gevoelen is hier ten eenemale in strijd met dat van den heer WEITZEL, omdat de basis van diens redenering hem onjuist voorkomt.

Vooreerst toch is Spreker niet zoo overtuigd van de onomkoopbaarheid der Vorsten.

Ten andere is de vesting Willem I niet vernield.

Zijn nu de Vorsten van Solo en Djocjo niet volkomen te vertrouwen, dan zal het wel degelijk in 's vijands belang zijn, om in Midden-Java door te dringen. Hij zal daartoe kunnen landen ten oosten van Samarang, en op die wijze de moerassen en de verdedigingswerken bij die hoofdplaats vermijden tot sparing van tijd en krachten. Van uit zijne landingsplaats bij Demak of in het Japarasche, kan hij eenige afdeelingen ligte troepen afzenden om de Vorstenlanden tot opstand aan te zetten, en als hem dit gelukt, verkeert hij in zeer gunstige omstandigheden; hij kan zich dan met de hoofdmagt op de reduit-stelling achter Willem I werpen, ons leger, daar opgesteld, verslaan, of, zoo hij eene spoedige beslissing niet wenschelijk acht, zich naar verkiezing tegen Oostelijk of Westelijk Java keeren.

Wat nu betreft den toestand van Willem I na de plaats gevonden aardbevingen, kan Spreker de verzekering geven, dat de berigten, die ons daarvan door de nieuwspapieren zijn overgebracht, zeer overdreven zijn geweest. Door de paniek, die zulk een grootsch natuurverschijnsel veroorzaakt, is dit zeer begrijpelijk voor ieder, die daarvan ooit getuige is geweest. Spreker heeft inzage gehad van een rapport van ingenieurs omtrent den toestand der werken na de aardbevingen, en daaruit is hem gebleken, dat in de vesting eene der water-poternes alleen zoodanig zwaar gescheurd is, dat het verder gebruik onraadzaam wordt geacht. Bij de overige gebouwen heeft de schade zich bepaald tot eenige scheuren, die te herstellen zijn, en tot het afvallen der kalk; de bomvrije rednits hebben weinig geleden.

Te Banjoe Biroe (kampement in de reduit-stelling van de linie van den Toentang), was de schade van meer belang. De vleugels eener kazerne zijn ingestort, zoo mede een keukentje van het buskruid-établissement en sommige halfsteens-muurtjes; een daar gelegen kruidmagazijn was gevaarlijk gescheurd. Het onbruikbaar worden van dit laatste is trouwens niet te verwonderen, daar dat magazijn zich reeds, tijdens Spreker eerst aanwezend ingenieur te Ambarawa was, in zulk een ellendigen toestand bevond, dat het met kunst en vliegwerk in stand moest worden gehouden, omdat de steeds besnoeide begrotingen geene vernieuwing toelieten.

De heer WEITZEL heeft verder gezegd, dat het nut van Willem I door den aanleg van den spoorweg naar de Vorstenlanden is verloren gegaan. Spreker stemt dit niet toe; hij meent integendeel dat door dien weg de waarde der vesting, en vooral ook die van de stelling van ons mobiel leger in Midden-Java is verhoogd. Van dien spoorweg toch loopt een zijtak, die de vesting met de hoofdlijn verbindt. Neemt men nu aan dat de vijand ten oosten van Samarang landt, dan kunnen wij langs dien zijtak zeer spoedig, en althans tijdig genoeg, op zijne operatie-lijn doordringen, om hem het naderen van de Vorstenlanden te verhinderen. Uit het oogpunt der verdediging heeft die spoorweg meer voordeelen dan eene berglijn over Oenarang naar Samarang.

Indien Spreker ook al, even als de heer WEITZEL, het mogt wenschelijk achten om voor de verdediging van Batavia alle mogelijke middelen aan te wenden, en dit als het *palladium* onzer bezittingen te beschouwen, dan zou hij hiervan worden teruggebracht om de eenvoudige reden, dat Batavia niet krachtig te verdedigen is. Volgens den heer WEITZEL is de grootste kracht van Batavia in zijne onderwaterstelling gelegen, en hij beroept zich daarbij op het gevoelen van een vroegeren Directeur der Genie; maar die Directeur heeft den uitslag niet gekend van de laatste opname der omstreken van de hoofdstad in een zeer droogen Oost-moeson; toen is bewezen dat de inundatie van Batavia eene fictie is.

Spreker wil evenwel Batavia niet à l'abandon laten, en hij wenscht voor die plaats ook een gedeelte van het mobiele leger bestemd te zien, meer bepaald voor de verdediging der stranden.

De heer WEITZEL wil straat Madura niet verdedigen, omdat dit alleen met zeer groote opofferingen mogelijk zou zijn. Op die wijze wordt dus Soerabaija onhoudbaar. Spreker is daarentegen van oordeel, dat straat Madura tot elken prijs verdedigd moet worden; dat men daarvoor geene offers moet vreezen. Werd toch die straat, de beste haven van Java's Noordkust, open gelaten, dan is Soerabaija met zijn maritiem établissement, zijn constructie-winkel, zijne fabriek van stoomwezen en nijverheid en zijne werven een schoone buit voor den vijand. Hij zal dan niet meer noodig hebben zich tot den oorlog op Singapoer uit te rusten, maar regtstreeks den steven naar Soerabaija wenden; hij zal daar geen noemenswaardigen tegenstand, en alles zoo bijzonder goed ingerigt vinden, dat hij geen oorlog meer voeren, maar zich langs den politieken weg successivelijk van Java zal meester maken. Spreker acht de stelling niet te gewaagd, dat het den vijand zou kunnen gelukken al zeer spoedig in den alsdan geheel geïsoleerden Oosthoek van Java een eigen Gouvernement te vestigen, in afwachting van het gunstige tijdstip om zich naar het Westen uit te breiden.

Wat aangaat het bezit van Tjilatjap, daaromtrent is Spreker het geheel eens met den heer WEITZEL; maar hij verschilt met hem in opvatting omtrent de daarstelling der verdedigingswerken, en wil die haven ook aan de landzijde krachtig versterkt zien. De daarvoor gemaakte projecten schijnen den heer HARTINK doeltreffend toe. De heer WEITZEL heeft teregt opgemerkt, dat deze haven het groote voordeel heeft van steeds in gemeenschap te zullen blijven met het moederland, maar hij acht de mogelijkheid om te landen in de Schildpadden-baai — wat toch alleen in den West-moeson kan plaats hebben — niet overwegend genoeg om de landzijde in de keel te bevestigen. Nu wil Spreker wel aannemen dat de operatiën van een buitenlandschen vijand steeds in den Oost-moeson moeten aanvangen, maar vóór het kenteren van den moeson kan hij wel reeds troepen in de Schildpadden-baai aan wal zetten, en daarom acht hij eene goede verdediging van die zijde, blijvend noodzakelijk.

De heer J. A. KEURENAER grondt de meening, die hij uiteenzet, grootendeels op het gevoelen van mannen van erkende be-

kwaamheid. Hij is het met den heer HARTINK eens, dat wij Mid-den-Java niet moeten verlaten. Toen Spreker in 1850 eerstaan-wezend ingenieur te Ambarawa was, kwam aldaar de hertog van Saxe-Weimar, die, na de positie in oogenschouw te hebben genomen, zich verklaarde voor het denkbeeld om de strategische en taktische waarde van Willem I te vermeerderen. Daartoe achtte hij het meest geschikt het daarstellen van een kampe-ment, dat de vesting omringende, deze zou maken tot de sterke citadel eener militaire stad, van waaruit een legerkorps kan ageren en waarop het kan terugtrekken; eene stad, voorzien van al de hulpbronnen, die tot het voeren van den oorlog, zoo nood-zakelijk zijn, wil men het overwigt van de verdediging op den aanval niet ten eenemale verloren doen gaan.

Het ontwerp, naar aanleiding van dit denkbeeld door Spreker opgemaakt, bevatte:

1°. Het daarstellen van eenen versterkten gordel op 600 el afstand rondom het oostelijk, noordelijk en westelijk gedeelte van de vesting. Deze gordel bestaan uit eenen ringweg, beschermd door een doornhaag met ruime en gedekte uitgangen voor retours offensifs, en geflankeerd worden door een paar stevige torens en eenige veldwerken met reduits, alles zoodanig aangelegd dat de toegangen behoorlijk konden worden bestreken;

2°. Aan de zuidzijde zou op een glacis coupé, leunende aan de rawa of inundatie, een kampement gebouwd worden, be-staande uit pendopo's, zamengesteld uit ligte ijzeren geraamten met cierappen gedekt, en door bamboe afschuttingen in de noo-dige appartementen verdeeld. Deze schutten zouden zoodanig met de stijlen verbonden worden, dat ze er gemakkelijk waren uit te nemen, om alzoo, des verkiezende, een onbelemmerd uitzigt te bekomen.

Wanneer op deze wijze 10 à 12 000 man *in* en *om* de vesting gelegerd was, vermeende men eene sterke reduitsstelling te zullen bezitten, niet alleen om den berg-oorlog met kracht te kunnen voeren, maar tevens om, onder alle omstandigheden, de Vorsten in bedwang te houden, daar men de bewaking der stelling zelf, op de hierboven genoemde wijze ingerigt, tijdelijk aan eene geringe bezetting zou kunnen overlaten, en intusschen met de overige troepen vrijheid van beweging behouden.

Aan dit ontwerp werd geen gevolg gegeven, maar in stede daarvan eene reduitstelling te Banjoe Biroe daargesteld, eene stelling, die al de voordeelen mist, welke men met die *in* en *om* Ambarawa zelve beoogde.

Wat de heer WEITZEL heeft gezegd over de verdediging van Batavia, komt overeen met hetgeen Spreker daaromtrent gehoord en gelezen heeft. Een punt schijnt dien Spreker echter niet bekend te zijn geweest. Toen namelijk het plan van den generaal VON GAGERN — om den vierhoek van Weltevreden, waarin zich al de militaire gebouwen bevinden, te omwallen door eene gebastioneerde linie, gesteund door vier van reduits voorzien fortten aan de hoeken — geen bijval had gevonden, werd aan eene Commissie, waartoe Spreker de eer had te behooren, de taak opgedragen om dit plan te herzien en verder bepaalde voorstellen ten opzichte der versterking van Batavia in te dienen.

Deze Commissie stemde geheel met den generaal VON GAGERN en alle vroegere ontwerpers in, dat de toegangen tot het Noorderstrand moesten worden betwist door het aanleggen van doeltreffende batterijen, het stellen van inundatiën, het vernietigen der wegen naar onze flanken leidende, en door het aanbrengen van alle ter onzer beschikking zijnde chicanes. Zij vereenigde zich eveneens met het denkbeeld om eene reduit-stelling in te rigten tot steunpunt onzer operatiën, ter bescherming der inwoners tegen partiële vijandelijke ondernemingen, tot opberging van materieel en tot veilige verpleging van zieken. Daarentegen beaamde de Commissie ten volle het tegen het ontwerp van VON GAGERN ingebrachte bezwaar, dat er veel troepen zouden worden vereischt om deze gebastioneerde enceinte behoorlijk te bezetten, en zulks ten koste der mobiele magt, welke ter verdediging van Java zou kunnen worden afgezonderd.

De Commissie oordeelde dit bezwaar echter geenszins onoverkomelijk, en dacht een middenweg te kunnen aanwijzen om het op te heffen. Tot dat einde stelde zij, onder overlegging van plaus, in hoofdzaak het volgende voor:

1°. om de geprojecteerde reduits in de hoekfortten te vervangen door hooge, steenen torens, ten einde te dienen tot belangrijke geschutstellingen, waarop de hoofd-defensie zou rusten;

2°. om in plaats der gebastioneerde enceinte slechts eenvoudige

courtines met natte grachten aan te leggen, die over hare geheele lengte, zoowel aan de grachtzijde als op den walgang, door torens konden worden bestreken, en

3°. om van de inundatiën zooveel mogelijk gebruik te maken tot verhooging van het defensieve vermogen der geheele positie, zonder hierop echter bepaald als hoofdzaak te rekenen.

Op deze wijze ingerigt, vermeende men dat de bewaking dezer reduit-stelling tijdelijk aan eene betrekkelijk geringe bezetting, bijv. van 1000 man benevens de schutterij, zou kunnen worden overgelaten, ten einde met de overige beschikbare magt vrijheid tot elke operatie te houden, zich aan de stranden en de accessen tot het uiterste te kunnen verdedigen en, mogt men tot den terugtogt worden genoodzaakt, dan zou die magt binnen de wallen van het reduit worden opgenomen.

Zoo lang de torens niet gedemonteerd zijn, zou er voor den vijand aan geene bestorming te denken vallen; immers men maakt niet zoo gemakkelijk een overgang over eene natte gracht onder het werkzame vuur van dergelijke geschutstellingen, die daarenboven door het kanonvuur van den hoofdwal der hoekforten en door flankerende vuren ondersteund worden.

Zoo lang men nog de forten in bezit heeft, zal men zich binnen eene zoodanige omwalling van Weltevreden in veiligheid kunnen rekenen, en mogt het al den vijand gelukken de courtines bij verrassing of met geweld te forceeren, dan zal hij zich binnen de enceinte niet kunnen staande houden door het domineerende vuur der torens, dat zijne vernielende werking zoowel naar binnen als naar buiten kan doen gevoelen.

Dat dit plan niet ten uitvoer is gelegd, is volgens Spreker welligt toe te schrijven aan het plotseling overlijden van von GAGERN, wiens laatste handeling, vóór zijn vertrek buiten 's lands, bestond in het mede onderteekenen van het voorstel, waaraan hij na rijp beraad zijne volle goedkeuring had geschonken.

De heer WEITZEL beantwoordt eerst den heer HAITINK, en zegt dat het moeilijk is om over de mogelijkheid van een aanval op Midden-Java eenstemmig te oordeelen, daar de waarschijnlijkheid van dien aanval geheel afhangt van de meerdere of mindere gehechtheid en trouw der inlandsche Vorsten. Neemt men aan, dat

die Vorsten zich tot opstand zullen laten verleiden, dan zou een aanval op Midden-Java voor den vijand voordeelig kunnen zijn. Spreker, voor zich, heeft niet dat wantrouwen tegen die Vorsten, en hij beroept zich daarbij op de geschiedenis.

In 1811 hebben de pogingen der Engelschen om de Vorsten van Djocjo en Solo tot opstand aan te zetten schipbreuk geleden, terwijl juist de Vorsten van Madura, die men niet wantrouwde, ons in dat jaar verraden hebben.

Omtrent de waarde, die Spreker aan Ambarawa hecht, verkeert de heer HAITINK in dwaling. Spreker's meening is, dat, gelooft men aan de mogelijkheid van een aanval op Midden-Java, die positie dan behouden dient te blijven, maar dat zij anders niet de waarde heeft, die men er nu aan toekent, en dat haar eenig nut dan zou moeten gezocht worden in het houden van een waakzaam oog op de Vorstenlanden.

Het is den heer WEITZEL aangenaam geweest te vernemen dat werkelijk straat Madura, zonder te groote kosten, tot eene goede verdediging zou zijn in te rigten; hij zal er echter nader op terugkomen.

Wat de inundatiën bij Batavia betreft, daarover valt moeilijk met zekerheid te oordeelen; het zal daarmede wel gaan als hier bij ons, namelijk, dat velen vóór en velen tegen de mogelijkheid van het stellen te velde trekken, en eerst wanneer men gedwongen is daartoe over te gaan, zal de uitkomst leeren wat er van is. Intusschen meent Spreker dat de positie van Batavia, door oordeelkundig aan te leggen veldwerken, hetzij dan *met* of *zonder* onderwater-zetting, altijd tot eene krachtige verdediging is in te rigten.

De heer WEITZEL gaat daarna over tot het beantwoorden van den heer KEURENAER die, even als de heer HAITINK, het bestaande in bescherming neemt; hij verklaart dat hij den hertog van SAXE-WEIMAR voor een bevoegd beoordeelaar van krijgsg zaken houdt, maar hij is zeker, dat wanneer men den Hertog had doen opmerken dat voor eene verdediging, zooals hij die begreep, 14 000 man te kort kwamen, deze alsdan zelf van inzichten zou veranderd zijn.

Dit tekort aan manschappen heeft ook de heer HAITINK uit het oog verloren. Doordien men gerekend heeft op 12 000 man pradjoerits, die niet te bekomen zijn, en op 2000 Madurezen, die geene waarde

hebben, is dat te kort ontstaan; misschien dat men door werving 2000 man verkrijgt, maar dan ontbreken er nog altijd 12000.

Hetzelfde geldt, volgens Spreker, voor de verdediging van straat Madura; men moge dáár voldoende fortificatiën kunnen aanleggen, het blijft te vreezen dat men de bezettingen niet beschikbaar zal hebben, en zoo lang men geen middel weet, om dat ontbrekende aantal manschappen aan te vullen, persisteert de heer WEITZEL bij de meening, omtrent een en ander in zijne voordragt geuit.

De heer HAITINK geeft toe, dat het mogelijk is dat hij de meening van den heer WEITZEL niet juist heeft gevat, maar hij moet dan toch doen uitkomen dat die Spreker in zijn antwoord het ook goed vindt de Vorstenlanden in het oog te houden, en dat hij daarvoor de vesting Willem I nuttig houdt. Spreker nu acht zulks noodzakelijk, want hij gelooft niet dat de door den heer WEITZEL gemaakte vergelijking tusschen de Vorsten van Madura en die van Solo en Djocjo steek houdt. De laatste toch vormen eene zeer uitgestrekte familie, en in den regel is de financiële toestand van al die Prinsen en aanverwanten van den Keizer en van den Sultan niet gunstig. Met velen hunner had Spreker gelegenheid van nabij kennis te maken; hij is daardoor tot het besluit gekomen, dat zij zich veel ligter zullen laten omkoopen, en dan gevaarlijker zullen zijn dan de weinig talrijke vorsten van Madura, die ons bovendien in de laatste tijden altijd zeer trouw zijn gebleven, en ons belangrijke diensten hebben bewezen.

Spreker wil deze zijne meening liefst als geheel subjectief hebben aangemerkt, en niets afdingen op den goeden dunk dien velen omtrent de gezindheid der Vorstenlanden hebben; hij acht het dan ook niet geraten om verder over dit onderwerp uit te weiden.

Aangaande straat Madura gelooft de heer HAITINK dat, wanneer wij dan ook de werken van Soerabaija willen behouden, alsdan onze magt niet toereikende is, maar indien men dit niet doet, dan zal de verdediging van straat Madura slechts een klein gedeelte van onze levende strijdkrachten vorderen, vooral wanneer men in het naauwste gedeelte van die straat, waar Spreker meent dat het vaarwater ongeveer 1200 à 1400 ellen breed is, goed ingerigte kust-batterijen aanlegt.

De sterkte der positie te Batavia wil de heer HAUTINK ook door eene krachtige strand-defensie verhoogen; hij wenscht de bestaande batterijen te verbeteren en uit te breiden, en daar tijdelijke werken aan te leggen. Men zal den vijand lang aan het strand kunnen ophouden, en op die wijze aan ons mobiel leger den tijd geven om naar Westelijk-Java op te rukken, waartoe eventuëel te bouwen spoorwegen dan een krachtig hulpmiddel zullen wezen. Spreker acht, even als de heer WEITZEL, een spoorwegnet voor Java dringend noodig om te gemoet te komen aan het te kort van ons mobiele leger.

De heer ROORDA zegt, dat hij door vorige sprekers een beroep heeft hooren doen op het oordeel van hoog geplaatste personen; hij kan, dit voorbeeld volgende, wijzen op Koning Willem I, die tegen het tegenwoordige defensie-stelsel van Java was, en die wilde dat wij ons zouden versterken in de Preanger-regentschappen, ten einde daarop terug te trekken; hij gelooft echter dat men, liever dan de opinie van anderen te volgen, de argumenten moet wegen, die hen daartoe hebben geleid. Spreker is een tegenstander van het vestingstelsel op Java en staat hierin niet alleen, daar, volgens hem, de Regering zelve er op bedacht is eenige vestingen op Java te slechten.

De heer ROORDA meent dan ook, dat de meeste vestingen op Java niet op de juiste plaats zijn aangelegd:

Soerabaija eischt eene bezetting van minstens 4 à 6 000 man. Om het aanvalfront (Zuider-front) te verdedigen, moet een derde der stad worden onteigend en gesloopt, en is dat front genomen, dan moet de bezetting om de citadel, aan de noordzijde, te verdedigen, wederom een derde sloopen. Om dus *een derde* der stad te verdedigen is het noodig *twee derden* te vernielen;

Ngawie ligt vlak aan den voet van heuvels, zoodat de vijand de kanonnières van de stukken kan wegschieten;

de citadel van Samarang behoeft niet door den vijand te worden aangevallen; hij kan die voorbijgaan;

de citadel van Batavia is te klein om een goed offensief vermogen te hebben.

De heer ROORDA gelooft dat de weinige eenheid in het defensie-stelsel is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de uit-

voering daarvan in handen is van een enkel persoon, zoodat bij diens vertrek een ander in zijne plaats treedt, die welligt geheel andere beginselen is toegedaan. Spreker wil de regeling der verdediging dan ook niet, even als de heer WEITZEL, aan den Minister van Oorlog hebben opgedragen, maar aan een *Comité van defensie*. Zulk een ligchaam verandert niet plotseling, en er blijven dus altijd traditiën in voortleven, die meer waarborg geven dat een eens aangenomen stelsel consequent wordt doorgezet. Er heeft vroeger zulk een comité bestaan, maar de infanteristen, die het land moesten verdedigen, waren er niet in vertegenwoordigd; later is het weder opgeheven.

Hoe nu de inzigten dikwijls veranderen, kan Spreker door een voorbeeld staven. Eenige jaren geleden werd door een Vorst van Solo, op aanraden nog wel van een militair, den Resident-generaal BUSCHKENS, een weg van Solo naar het Noorden aangelegd. Toen dit te Batavia bekend werd, was de eerste gedachte: *als de Engelschen eens kwamen*. Op last der Regering werd die weg toen geheel vernield, en nu loopt de spoorweg juist in dezelfde rigting. Wanneer die gewone weg gevaarlijk voor de verdediging was, dan zal de spoorweg het zooveel te meer zijn.

Hetgeen de heer ROORDA dezen avond over straat Madura gehoord heeft, is, naar zijne meening, gedeeltelijk waar, gedeeltelijk onjuist; hij wijst er op, dat DAENDELS, die meestal heldere inzigten had, daar reeds het *fort Erffprins* deed bouwen. Spreker houdt de verdediging van straat Madura, met beperkte middelen, voor zeer goed mogelijk, wanneer men daar raserende kustbatterijen aanlegt, die den vijand langen tijd onder haar schot houden; hij gelooft dat die meer uitwerking zouden doen dan het zeer kostbare werk, dat er nu is gebouwd.

Spreker kan verder niet aannemen, dat Batavia voor den inlander het prestige heeft, dat er door den heer WEITZEL aan toegekend is. Sedert 120 jaar toch zetelt *de Groote Heer* niet meer te Batavia, maar geeft zijne bevelen tot outtrooning van Vorsten enz., van uit zijne residentie te Buitenzorg.

De heer ROORDA heeft dezen avond een beroep hooren doen op de trouw der inlandsche pradjocrits, en van de inlandsche bevolking; hij meent dat men alleen kan rekenen op de trouw van het inlandsche leger. Dit leger bewijst, dat men van den

Javaan alles maken kan, wat men wil. Omtrent de pradjoeirts daarentegen, herinnert Spreker zich, hoe eene kompagnie van 125 man *geheel* op den loop ging, alleen op het gerucht dat er een oorlog tegen Bali of Boni zou gevoerd worden. Men kan alleen eenigszins rekenen op de inlanders in de groote hoofdsteden, waar vele Europeanen zijn; Spreker haalt daarbij aan, dat de Britsch-Indische opstand juist in de groote steden, zooals: Calcutta, Bombay, Madras enz., alwaar 20 000, 12 000, 6 000 Europeanen gevestigd zijn, niet gewoed heeft; maar op de gehechtheid van de bevolking der binnenlanden vertrouwe men niet: haar karakter is als een vulkaan. Evenmin verwachte men veel van de inlandsche hoofden. De heer WEITZEL heeft zich, over dit punt sprekende, beroepen op de geschiedenis; maar men moet daarbij wel in het oog houden, dat na 1830 de bevolking den oorlog moede was, en dat de regenten de voorkeur geven aan de Hollanders boven den Keizer van Solo of een vorst van Djoejo, daar deze er steeds op uit zijn hen het een of ander af te persen. Spreker is er echter lang niet van overtuigd, dat zij niet door eene Europesche mogendheid tot afval zouden te brengen zijn. Zoo hebben bijv. de Javanen nog al een goeden dunk van de Engelsen, vooral steunende op de overlevering der goede veranderingen, door hen in der tijd ingevoerd, en door de bevolking met gejuich ontvangen. Bovendien leert de geschiedenis, dat vele overheerschte volken er reeds een geluk in zien van meester te veranderen.

De heer ROORDA verklaart zich voor een eenvoudig geconcentreerd verdedigingsstelsel in de bergen; hij wil daar vele Europeanen gevestigd hebben, die in het gezonde klimaat (op 5 000 voet en hooger) niet ontzenuwd, maar krachtig zullen zijn. In oorlogstijd zal men daar dan kunnen rekenen op den landzaat.

Eindelijk meent Spreker, dat de heer WEITZEL het onderscheid heeft voorbijgezien tusschen taktiek en strategie, toen hij zeide, dat VAN DEN BOSCH en VAN DER WIJCK in andere tijden spraken, en niet rekenden op telegraaf-verbindingen, spoorwegen enz. De heer ROORDA gelooft dat deze wel de taktiek, maar niet de strategie wijzigen. Volgens hem zal Nederland in 1866 nog verdedigd worden naar dezelfde beginselen als in 1672. Er moge eenige

wijziging ontstaan zijn door den toenemenden bloei van het Oostelijke gedeelte, de hoofdzak zal wel onveranderd zijn gebleven.

De heer VERHORST wenscht eene korte geschiedkundige bijdrage te geven tot het behandelde onderwerp, en zulks omdat, denklijk uit onbekendheid met dit feit, de heer WEITZEL een beoordeelaar niet genoemd heeft.

Het defensie-stelsel van Java, rustende op de staatkundige en strategische beginselen van den maarschalk DAENDELS, ontworpen door den Commissaris-Generaal VAN DEN BOSCH, en uitgewerkt door den generaal VAN DER WIJCK, werd in 1834 aan Koning WILLEM I aangeboden. Deze gaf dit plan ter beoordeeling aan den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal DE EERENS, die, na er zich mede vertrouwd te hebben gemaakt, in Mei en Junij 1835 het geheele oorlogsterrein van Java met VAN DER WIJCK heeft doorloopen, ten einde de strategische inzichten in verband met het terrein te overzien.

De bedenkingen van DE EERENS, omtrent het ontwerp gemaakt, waren hoofdzakelijk gericht tegen de voorgestelde defensie van Westelijk Java, en de stelling om en bij Batavia; hij achtte het verplaatsen der Regering van Batavia en Buitenzorg naar Kayoe-Poerio (vlakte bij Magelang, residentie Kadoe), op 24 uren afstands van de centrale positie te Ambarawa, onuitvoerbaar. Met het oog op staatkundige redenen, was DE EERENS voor de bovengenoemde centrale stelling; hij had op het terrein met VAN DER WIJCK nog uitvoerige discussiën, en meer bepaaldelijk over het gevaar dat men liep, in die stelling te worden omgetrokken. DE EERENS meende dat, als de vijand te Joanna of bij Demak landde en bij Samarang slechts een observatie-korps achterliet, hij aldan langs de oostzijde in de Vorstenlanden zou kunnen doordringen. VAN DER WIJCK was van oordeel dat, aangezien de landen aan die zijde geheel woest lagen, en de vijand dus daar geene bevolking, transport- of levensmiddelen aantrof, eene omtrekking niet te vreezen was, en hij wist DE EERENS die overtuiging te doen deelen.

Het heeft Spreker dan ook zeer bevreemd, dat juist daar, waar de natuur ons tegen eene omtrekking dekte, thans een spoorweg

(die ontginningen, enz. veroorzaakt) naar de Vorstenlanden wordt aangelegd; volgens zijn oordeel had men dit om staatkundige en militaire belangen moeten vermijden, door aan dien weg eene andere rigting te geven.

De heer VERHORST zegt verder, dat DE EERENS zijne denkbeelden heeft aangegeven, en dat hij, in verband met de grondstellingen der verdediging, eene leger-organisatie heeft ontworpen, maar dat zijne denkbeelden, ongeacht zijne krijgsservaring, in vele opzichten niet door het Hoofdbestuur gedeeld zijn.

Wat den aanleg der citadel tusschen Weltevreden en de stad Batavia betreft, zegt Spreker, dat het ontworpen stelsel in Nederland was goedgekeurd, — hoewel men het al of niet verplaatsen van den zetel der Regering in het midden had gelaten — en dat daar door eene Commissie van genie-officieren de aard der versterkingen en gebouwen bepaald was. VAN DER WIJCK bekwam toen last om aan de projecten omtrent de citadel uitvoering te geven, ofschoon DE EERENS daarmede niet instemde. Op die wijze is het fort ontstaan, te midden van een aanzienlijk getal huizen gelegen. Men heeft toen de verboden kringen bepaald, en de waarde der gebouwen geschat voor het geval, dat zij bij eene verdediging moesten omvergehaald worden; die waarde bedraagt millioenen, en is door aanbouwing nog aanzienlijk vermeerderd.

Door het weggaan van een groot aantal leden, ten gevolge van het gevorderde uur, wordt de discussie feitelijk gesloten.

De Voorzitter stelt voor om, ingevolge het advies der Commissie, het verhandelde in de vorige bijeenkomst op de gewone wijze te doen drukken. Hiertoe wordt door de Vergadering besloten.

Nadat 131 kandidaten zijn aangenomen, sluit de Voorzitter de Vergadering.

De 1^e Secretaris,

J O O S T.

DERDE VERVOLG

OP

DE NAAMLIJST

DER LEDEN.

's Gravenhage.

Aijlva van Pallandt, (F. Baron) Kamerheer en Ceremoniemeester
des Konings.

Dorsten, (J. van) Officier van Gezondheid 2^e klasse.

Enthoven, (H. L.) Industrieel.

Gaade, (J. H.) Solliciteur.

Limburg Stirum Warmond, (L. Graaf van)

Stolte, (G. M.)

Tuijl van Serooskerken, (Mr. W. R. Baron van) Grootmeester
des Konings.

Zuylen van Nyevelt, (Mr. H. F. Baron van) Kamerheer des Ko-
nings en Lid van den Gemeenteraad.

Amersfoort.

Ampt, (F. H.) Kapitein der Genie.

Mazel, (A. M.) „ „ Artillerie.

Meder, (J. J.) Majoor Kommandant der Schutterij.

Snabilić, (J. J. L. D.) 1^e Luit. der Artillerie.

Amsterdam.

Barge, (F. A. E. R.) 1^e Luit. der Schutterij.

Boissevain, (H. J. E.) „ „ „ „

Broes Koopmans, (A. J.) Kapt. der Schutterij.
 Bundter, (P. A.) 2^e Luit. „ „
 Kehrer, (J. H. W.) Majoor der Schutterij.
 Krook van Harpen, (A. L.) „ „ „
 Loo, (L. G. G. van) 1^e Luit. Adj. der Infanterie.
 Oijens, (Mr. H. G.) 1^e Luit. der Schutterij.
 Schwedding, (P. A.) 2^e „ „ „

Arnhem.

Aeyelts, (D.) 1^e Luit. der Infanterie.
 Blaauw, (J. N.) „ „ „ Kavallerie.
 Blom, (J. de) 2^e „ „ Infanterie.
 Bourbon, (A. de) „ „ „ „
 Hingman, (W.) 1e „ „ „ „
 Hubar van Hellenberg, (J. M. A.) Kapitein bij den Generalen Staf.
 Klercq, (A. P.) 1e Luit. der Infanterie.
 Vaynes van Brakell, (Jhr. S. F. T. de) Luit. ter zee 2e kl.

Bergen op Zoom.

Mac-Leod, (N.) Luit. ter zee 2e kl.

Breda.

Carré, (F. L.) 1e Luit. der Infanterie aan de K. M. A.
 Donnadieu, (F. C. P.) „ „ „ „ „ „ „ „ „ „
 Duijcker, (K. H.) 1e Luit. der Infanterie.
 Ermerins, (F.) „ „ „ Genie aan de K. M. A.
 Halverhout, (C. A. W.) Luit. ter zee 1e klasse.
 Hamming, (W. F. C.) Ritmeester der Kavallerie.
 Hoeven, (G. G. van der) Kapitein der Genie aan de K. M. A.
 Kempees, (J. C. J.) Majoor der Infanterie „ „ „ „ „
 Marle, (H. W. van) 1^e Luit. der Artillerie „ „ „ „ „
 Tol, (L. van der) Gep. Majoor der Infanterie.
 Verschoor, (K. M.) 1^e Luit. der Artillerie aan de K. M. A.

Brielle.

Lux, (J. H.) Kapitein der Artillerie.
 Stolk, (P.) „ „ Genie.

Delft.

Fabius, (J. J.) 2^e Luit. der Artillerie.
 Halverhout, (F. A. A.) „ „ „ „
 Houtum, (J. G. F. van) 1^e „ „ „
 Lelyveld, (J. van) „ „ „ „

Goes.

Ittersum, (A. M. K. W. Baron van) Ingenieur van den Waterstaat.

Gorinchem.

Heeckeren van Waliën, (E. L. Baron van) Luitenant ter zee
 1^e klasse.
 Trouillart Hanssen, (W. S.) 2^e Luit. der Infanterie.

Gouda.

Egter, (F. A.) 2^e Luit. der Infanterie.
 Jochems, (J. A.) 1^e „ „ „
 Muller, (H. P.) 1^e Luit. der Infanterie.
 Walther, (C. L.) Kapitein „ „
 Wentzel, (J. C. J.) 1^e Luit. „ „

Harlingen.

Dijk, (E. L. J. van) Kapitein der Infanterie.

Helder.

Britt, (F.) 2^e Luit. der Infanterie,
 Dannenbargh, (P.) „ „ „ Artillerie.
 Hopmans, (G. A.) Kapitein „ Infanterie.
 Hulstkamp, (H. A.) 2^e Luit. „ „
 Jaager, (J. P. de) „ „ „ Artillerie.
 Keyzer, (A. A.) Majoor „ „
 Kruyt, (J. A.) 1^e Luit. „ „
 Leyssius, (Jhr. H. G. F.) Majoor „ „
 Paravicini di Capelli, (J. G. J.) 1^e Luit. der Artillerie.
 Petter, (W.) Kapitein „ „

Rooseboom, (L.)	2 ^e Luit. der Artillerie.
Sas, (J. J.)	1 ^e „ „ Infanterie.
Vugt, (F. K. H. M. van)	Kapitein „ Artillerie.
Wagner, (C. A.)	2 ^e Luit. „ Infanterie.

Hellevoetsluis.

Haeflen, (Jhr. A. C. van) Luit. ter zee 1^e kl.

's Hertogenbosch.

Hamminck Schepel, (J. C. P.)	Luit. Kolonel der Infanterie.
Jager, (C. A. de)	1 ^e Luit. Adj. „ „
Keiser, (J.)	2 ^e Luit. „ „

Naarden.

Wildeman, (K. W. A.) Kapitein der Infanterie.

Ter Neuzen.

Hoorevaar, (C. A.) 1^e Luit. der Infanterie.

Nijmegen.

Most, (Mr. W.)	Advokaat.
Neeteson, (J. F. L.)	Kapitein der Infanterie.
Ophorst van Duyn, (A.)	Majoor „ „
Oudendijk Pieterse, (H. F. van den)	1 ^e Luit. „ „
Roelofsz, (H.)	Majoor „ „
Rueck, (K. W.)	1 ^e Luit. Adj. „ „

Rotterdam.

Gallandet Huet, (Mr. R. H. J.) Leeraar aan het Erasmiaansch
Gymnasium.
Obreen. (F. D. O.)

Vlissingen.

Druynen, (P. J. van) Luit. ter zee 2^e kl.

Goeje, (C. H. de) Luit. ter zee 2^e kl.

Jongh, (W. de) Majoor der Infanterie.

Siedenburg, (A. F.) Kapitein ter zee.

Tromp, (J.) Luit. ter zee 1^e kl.

Zwolle.

Greven, (E. J. C.) Majoor Kommandant der Schutterij.

Pereboom, (N. E.) Kapitein der Infanterie.
